

Bogumil Hrabak

DUBROVAČKI PRIVREDNICI U SMEDEREVU U DOBA OSMANLIJA

Smederevo sa poznatom fortifikacijom pored Dunava i kao naselje od historijskog značaja je mlado: njegovu »krštenicu« možemo označiti sa 1430 godinom. Kao nekadašnja prestonica despotovine, ono je po konačnom prelazu u ruke Turaka (1459) predstavljalo vojno-administrativno središte severne Srbije. Po turskom osvojenju Beograda (1521) centar je postao Beograd, ali je sandžak i dalje nazivan smederevskim. Za opšti značaj Smedereva radio je njegov položaj na Dunavu, odakle je služilo za vezu sa Banatom, Vlaškom i Erdeljom, a preko Carigradskog drumu i sa unutrašnjošću Balkanskog poluostrva.

O Smederevu i njegovoj ulozi u privrednom životu Podunavlja nije se posebno pisalo.¹ U malom broju napisa o starijoj prošlosti naselja izdvaja se analitičnošću i bogatstvom podataka rad Desanke Kovačević-Kojić o dubrovačkoj naseobini u Smederevu u

¹ Literatura o prošlosti Smedereva sve doskora nikako nije zadovoljavala. Polazno delo bilo je — Ljubomir Petrović, *Grad Smederevo u srpskoj istoriji i književnosti*, Pančevo 1922. Za XV vek tu se nijednom rečju ne pominje dubrovačka naseobina u Smederevu, nego se daje raspevana pesma o srpskoj renesansi u doba despotovine. Za XVI vek ne donosi se nijedan samostalno nađen podatak u štampanoj ili neobjavljenoj građi. U *Spomenici petstogodišnjice Smederevskog grada despota Đurđa Brankovića* (u redakciji arh. Pere U. Popovića, Beograd 1931) historijski deo dao je pomenuti dr Ljubomir Petrović, u istom stilu i gotovo sa istim podacima. U odseku »Život u Smederevu« pominje se da je u Smederevu despota Đurđa Brankovića bilo svakojakih narodnosti, ali se nikako ne navode Dubrovčani.

Ovi nedostaci su u poslednjih deset godina znatno prevaziđeni naročito radom Olge Zirojević, koja se osposobila da konsultuje i turski izvorni materijal. Nekoliko njenih radova citira se u ovom tekstu.

vreme despotovine.² Ovaj tekst predstavlja nastavak te rasprave, s tim što su date nešto šire osnovice, tj. pošlo se od opšteg položaja Smedereva u sklopu ne samo privredne nego i vojno-političke historije perioda osmanlijske prevlasti. Dubrovačka arhivska građa je i u ovom radu predstavljala okosnicu izvornih obaveštenja.

I. *Okolnosti koje su unapređivale ili ometale privredni razvitak Smedereva 1459—1606. godine*

Sve do pada Beograda pod tursku vlast Smederevo je bilo pogranična tvrđava, izložena ugarskim napadima i koncentraciono mesto za sultanove pohode preko Dunava. Još 1460. Mihailo Silađi, izmirivši se sa svojim sestrićem Matijom Korvinom, ugarskim kraljem, razrađivao je plan da preotme Smederevo. Šesnaest godina kasnije despot Vuk Grgurević opседа grad, ali je krajem godine, pred većom turskom vojskom koja je prispela morao da se povuče preko reke.¹ Godine 1476. i Matija Korvin je u Regensburgu pripremao jednu flotilu za desant i preotimanje turskog Smedereva. Nešto ranije komentarisala se u redovima diplomata velikih italijanskih gradova navodna spremnost sultana Mehmeda II da menja Smederevo za Jajce; tada se pretpostavljalo (u Milanu) da bivša despotova prestonica broji 3.000 domova. U leto 1479. u Smederevu se sakupilo 12 paša sa navodno 43.000 boraca za pohod na Erdelj.²

O borbama s Mađarima u vreme sultana Bajazita II pričalo se u Smederevu još oko 1660, kad je grad posetio poznati turski putopisac Evlija Čelebija.³ Godine 1492. turska vojska se najpre iskupila oko Smedereva sa izgledima da će opsesti Beograd, ali je potom prešla Dunav (u Banat i iz Banata u Srem), te je iz Srema (Donje Ugarske) napala na Šabac. U proleće iste godine

² *Dubrovačka naseobina u Smederevu u doba despotovine*, Oslobođenje gradova u Srbiji od Turaka 1862—1867. god., Beograd 1970, 103—120. — U istom zborniku radova T. Popović je objavio kratak prilog *Dubrovačka kolonija u Smederevu od 1459. do kraja XVI veka*, str. 143—148. Prilog donosi suviše malo istraživačkog materijala, ali zato i neka neodrživa mišljenja, te nije mogao popuniti prazninu koja je u nauci postojala. — Pisac je ovaj rad napisao prema odeljku u svom diplomskom radu o dubrovačkim naseobinama u Srbiji od pada despotovine do 1606. godine (1950), koji je napisan na osnovu četvorogodišnjeg istraživačkog rada u Državnom arhivu u Dubrovniku; ovom prilikom su samo dodati neki podaci iz manje upotrebljenih serija, kao i kasnija literatura.

¹ K. Jireček, *Istorija Srba*, knj. I, Beograd 1952, 391 i 411; M. J. Dinić, *Građa za istoriju Beograda u srednjem veku*, knj. I, Beograd 1951, 156 (prelaz 30.000 vojnika, prema Bonfiniju).

² F. Babinger, *Mehmed Osvajač i njegovo doba*, Novi Sad 1968, 297—8, 225, 325.

³ Evlija Čelebija, *Putopis, Odlomci o jugoslovenskim zemljama*, knj. II, Sarajevo 1957, 63—64.

Pavle Kiniži je niže Smedereva sa 3.000 konjanika prešao Dunav i u dva susedna utvrđenja oteo blago Ali-begovo.⁴ Dve godine kasnije usledio je napad Pavla Kinižija na Smederevo, i to najpre u februaru a zatim opet u novembru.⁵ U doba rata hrišćana s Turcima 1501. despot Jovan je pokušao da sa beogradskim banom opsedne Smederevo, te je opustošio okolinu naselja.⁶ Godine 1505. despot i beogradski ban Đorđe Kiniži nameravali su da napadnu isturenu tursku tvrđavu.⁷ I grad Kulič, na ušću Morave u Dunav, bio je objekt napada i pljačke (1525) zapovednika južne ugarske granice.⁸ Turci su iz smederevskog logora 1521. godine krenuli na opsadu i zauzimanje Beograda.⁹ Tako je bilo, na primer, i 1532, kad je pohodna vojska na Ugarsku iz Niša i Bosne krenula u Smederevo i Beograd, gde je trebalo odlučiti gde će biti podignuti mostovi preko velikih reka.¹⁰ Čak i 1552. godine, u završnom maršu pri pokoravanju Banata, koncentracija turskih trupa izvršena je u Smederevu.¹¹

Evlija Čelebija je zabeležio da je Smederevo brojalo 3.000 kuća i 300 dućana bez bezistena i sa 300 vojnika gradske posade.¹² Gradska posada je ranije bila čak znatno veća — 1478: 600 azapa, 1484: 1.690 ljudi, 1516: 720, 1541: 757, 60-ih godina XVI veka: 967. Među tim borcima bilo je dosta hrišćana. Spahija hrišćana bilo je 85 prema 64 muslimana (1476—78). Bilo je dosta i martolosa, koji su (1476—78), zajedno s onim iz Braničeva, na ime petine od zadobijenog plena, davali smederevskom sandžak-begu 30.000 akči. Njih je u Smederevu 1516. godine bilo 433 (u Golupcu 79), 1541 — 299 (u Beogradu 345), 1572. — 54 (u Beogradu 93, u Golupcu 23). U tvrđavi bilo je čak i kamenara (taščija), 1516. njih deset. Prisustvo kalafatčija svedoči o postojanju brodogradilišta u Smederevu; u njemu i u jednom na Moravi je poslednje dece-

⁴ M. Dinić, n. d., 57 (Bonfinije); J. Kalić-Mijušković, Beograd u srednjem veku, Beograd 1967, 205—7; Brutus János Mihály, Magyar historiája 1490—1552, közli Nagy Iván, I kötet, Budapest, MTA, 1863, 7—8 (14.000 vojnika).

⁵ J. Kalić-Mijušković, n. d., 210 i 214.

⁶ K. Jireček, n. d., I, 414. — O borbama oko Smedereva 1500. i 1501. godine vidi: J. Kalić-Mijušković, n. d., 224, 225, 225—6.

⁷ O. Zirojević, Tursko vojno uređenje u Srbiji 1459—1683, Beograd 1974, 83.

⁸ O. Zirojević, Grad Kulič, Vojnoistorijski glasnik br. 3/1967, 237.

⁹ N. Isthvanfi, Historiarum de rebus Ungaricis libri XXXIV, Viena 1758, 58.

¹⁰ Marino Sanuto, I diarii, Venezia, t. LVI, 312 i 360.

¹¹ Nunziature di Venezia, vol. VI, a cura di Fr. Gaeta, Roma 1967, 124 (1552).

¹² Evlija Čelebija, n. d., 66 i 64.

nije XV veka sagrađeno jednom prilikom 240 brodova.¹³ U tvrđavi se nalazio i arsenal za potrebe artiljerije i drugog naoružanja i za doterivanje đuladi iz susednog rudnika Baha. Tu je bilo raznih vrsta topova (badaluška, darbezen, topova za šajke i sl.).¹⁴ Topovi dovučeni u Smederevo upotrebljeni su posebno pri osvajanju Beograda 1521 (i sa Ratnog ostrva),¹⁵ kao što su nešto ranije (1515) topovi iz Beograda izgubljeni u operacijama protiv Smedereva.¹⁶ Tvrđava u pomenutom gradu predstavljala je (sredinom XVI. veka) veliko skladište sumpora i salitre od kojih je pravljen barut.¹⁷ U sklopu organizacije dunavske flotile, u Smederevu su bile stacionirane šajke za izvlačenje brodova koji su dolazili uzvodno, naročito iz Đerdapa, kao i lađe za prebacivanje vojske preko Dunava.¹⁸

Posle osvajanja Beograda Smederevo je tavorilo kao jedna od poluzapuštenih tvrđava koje su održavane zbog mogućih zaleta sa severa i kao koncentracioni punkt za sređivanje trupa koje su prolazile kroz beogradski logor. Nešto veći značaj ono je imalo u organizaciji rečne flote i plovidbe Dunavom i njenim pritokama. Zanimljivo je da je varijanta Carigradskog drumu koja je u drugoj polovini XVI veka skrenula na jug, ne dodirujući Smederevo, nastala u vreme kad su Turci počeli napuštati sistem svojih podunavskih utvrđenja. U samom gradu su i dalje ostale zgrade za smještaj municije, topolivnica, razne radionice i magacini, sklonište za hranu, stovarište, bozahana, velika tržna vaga, carinarnica i vojnički stanovi građeni od slabog materijala. Posebnu celinu predstavljali su brodogradilište, zgrade za čuvanje kajaka (borbenih čamaca) i uređaji rečne plovidbe. Smederevo, kao gradsko naselje u utvrđenom gradu i izvan njega, sa razvijenom čaršijom i

¹³ O. Zirojević, n. d., 142—4, 159, 186, 187, 203, 202; O. Zirojević, Carigradski drum od Beograda do Sofije (1459—1683), Zbornik Istorijiskog muzeja Srbije VII, Beograd 1970, 123—24. — O martolozima i njihovom odlasku u Ugarsku vidi: M. Vasić, Martoloz i jugoslovenskim zemljama pod turskom vladavinom, Sarajevo 1967, 45, 46, 54, 56—7, 61, 70—71.

¹⁴ O. Zirojević, Tursko vojno uređenje, 144—45; Gl. Elezović, Iz carigradskih turskih arhiva Mühimme defteri, Beograd 1951, III—532, 550, 1802, 1812; F. Babinger, Hans Dernschwam's Tagebuch einer Reise nach Konstantinopel und Kleinasien (1553—55), München—Leipzig 1925, 5; M. Vlajac, Iz putopisa Hansa Dernšvama 1553—55. god., Brastvo XXI, Beograd 1927—8. — Za topove (koji su se lili u Skadru, djulad je 1571. godine izlivena u Smederevu i u Rudniku): A. Matkovski, Nepoznati buntovi vo Ohridskiot sandžak od 1566—1574. godina, Prilozi MANU II 1, Skopje 1971, 55—56. — Smederevski arsenal pomagao je, kao 1557. godine, izgradnju brodova u susednom beogradskom brodogradilištu (Istorija Beograda, knj. I, Beograd 1974, 364).

¹⁵ J. Kalić-Mijušković, n. d., 246, 254.

¹⁶ Cl. Elezović — G. Škrivanić, Kako su Turci posle više opsada zauzeli Beograd, Beograd 1956, 32, 68, 57.

¹⁷ G. Elezović, Iz carigradskih turskih arhiva, III — 1410, 1810, 1869.

¹⁸ Isto, III — 1832 (10. VI 1566) i II — 133 (9. VII 1565).

većim brojem hrišćanskih i muslimanskih mahala nazivalo se varoš, kasaba a tokom XVI veka i šeher, koji rang nije imalo nijedno drugo naselje na Carigradskom drumu između Beograda i Sofije.¹⁹

Ove podatke vojne historije i organizacije trebalo je navesti kao okolnosti koje su uvećavale ili smanjivale mogućnosti Smedereva kao trgovinskog središta: upadi i pogranično ratovanje činilo je privredni promet u mestu nesigurnim i riskantnim, ali je zato trgovina izvlačila velike dobiti od prisustva trupa, naročito onih koje su se sa zarobljenicima i plenom vraćale iz nekad cvetne Ugarske.

Prirodni uslovi, položaj naselja, obradiva zemlja u ravnici smederevskog kraja i Dunav pružali su mogućnosti za intenzivnu poljoprivredu, promet i radinosti vezane za velike reke. U XVI veku (1553), međutim, tereni oko Smedereva bili su u velikoj meri zapušteni, zarasli u džbunje i hrastovu šumicu; tek ponegde bi se prepoznavali njive i vinogradi, naročito bliže naselja. Oko same varoši prostirali su se uzorni veliki vinogradi (1555). Stanje se pogoršavalo tako da je već 70-ih godina na putu između Smedereva i Grocke preovladavala šuma a od Grocke ka Beogradu šuma i neobrađena polja. Predeli južno od Smedereva izazivali su još lošije impresije, sa lepom ali nekad obdelavanom zemljom (1553, 1555). Tu su se, kao i na deonici druma između Grocke i Smederevske Palanke, šume nastavljale s obe strane puta. Riba na smederevskoj pijaci bila je jevtina i ona je u većoj meri popunjavala riblju pijacu u Beogradu, najveću i izvozničku na srednjem Dunavu; riba se i iz Smedereva povremeno izvozila i u Dubrovnik (1513).²⁰

Ne samo putopisi zapadnjaka nego i turska svedočanstva govore o žitarstvu smederevskog kraja. Tamošnja raja, kao i ona dublje u Srbiji, morala je pripremiti brašno i zob turskoj vojsci prilikom pohoda na Beograd.²¹ Hrana se već pre 1481. dovozila u Smederevo i rečicom Jezavom.²² I trgovci su donosili (1566) hlebno zrno i predavali ga za carsku vojsku; smederevski sandžak-beg je tada bio obavezan da spremi 300.000 kejla (kejl oko 25 kg) pšenice.²³ Od 137 brodova koji su 1571. godine stigli u budim-

¹⁹ O. Zirojević, Carigradski drum, 121—3, 115.

²⁰ B. Hrabak, Putopisi iz hrišćanske Evrope o privrednim prilikama slovenskih zemalja na Balkanu pod Turcima u XVI veku, Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Prištini VI (1969), 5—6, 24—5, 29. — Vidi i: B. Hrabak, Ribolov i riblja pijaca u Beogradu u XVI i XVII veku, Godišnjak grada Beograda VII (1960), 59—66.

²¹ G. Hammer, Geschichte des Osmanischen Reiches, B. III, Pest 1828, 11—12; Elezović—Škrivanić, n. d., 33.

²² J. Tadić, Nove vesti o padu Hercegovine pod tursku vlast, Zbornik Filoz. fakulteta u Beogradu VII — 2 (1962), 133—34.

²³ G. Elezović, Iz carigradskih turskih arhiva, III — 939, 948.

sku luku sa žitom a kojima je poznato odakle su dolazili — 28 ih je bilo iz Smedereva a 29 iz Beograda; dve godine kasnije od 87 brodova čija je roba carinjena u Ugarskoj 12 ih je došlo iz Smedereva a 14 iz Beograda. U to vreme (1572. i 1573) su neki Husrev, rajs Memi i trgovac Mahmud išli po nekoliko puta svojim brodovima u Budim, donevši 5.000 kejla pšenice, 900 kejla ječma, 104 čabra meda, 34 čabra sirupa i 100 komada suvog mesa.²⁴ I sami hrišćanski stanovnici smederevske varoši sejali su žitarice, držali su bašte, bavili se ribolovom i u znatnoj meri gajili stoku. Prihod od poreza na sitnu stoku Smederevaca iznosio je 1596. godine 1.500 akči.²⁵ Privreda šire okoline pokazivala je iste odlike: oko grada Kuliča pored žitarstva najviše su bili razvijeni vinogradarstvo, voćarstvo i ribolov;²⁶ manastir Svetinja kod Smedereva držao je vinograde, jer je danak plaćao u širi.²⁷

U zakonu za smederevsko pristanište (iz prvih godina vladavine Sulejmana Zakonodavca) govori se o dovozu hrane iz unutrašnjosti carstva Dunavom.²⁸ U to vreme Beograd se još nije pridigao posle turskog zauzeća (1521), te je Smederevo privremeno moralo da igra dotadašnju ulogu skladišta životnih namirnica za trupe koje su ratovale prema oblastima ugarskog kralja. Vrlo gladne 1539. godine Marinu Radatovom, koji je poslovao u Beogradu, poručeno je iz Dubrovnika da u Smederevu kupi pšenice i drugih žitarica. Aprila 1565. Klimu Gučetiću u Beogradu naloženo je da žita kupi toliko da se natovari 400 konja. U Dubrovniku se, na primer, i sredinom marta 1557. znalo da se hrana dovlači u Beograd i Smederevo, što je trebalo da znači da je sultan prihvatio poziv nekih ugarskih velikaša da lično pođe sa vojskom i zauzme Beč. Juna 1566. i kadija u Smederevu morao je da se pobrine da se zahira snese u Grocku i Ralju, tj. u mesta određena za konak i obrok carske vojske. Sandžak-begu, pak, zapovedeno je da iz Smedereva šalje hranu, i to brodovima, za trupama.²⁹

Na ratarsko-stočarske mogućnosti smederevskog kraja najneposrednije je delovalo stanje naseljenosti. Ovo je, međutim, bilo povezano i sa političkim zbivanjima. Zna se da je prilikom prelaska Pavla Kinižija kod Smedereva i u vezi s prodorom do Kruševca

²⁴ O. Zirojević, Grad Kulič, 243.

²⁵ O. Zirojević, Carigradski drum, 125—6.

²⁶ O. Zirojević, Grad Kulič, 243.

²⁷ H. Šabanović, Turski izvori za istoriju Beograda, Beograd 1964, 577.

²⁸ H. Hadžibegić, Kanun-nama sultana Sulejmana Zakonodavca iz prvih godina njegove vladavine, Glasnik Zemaljskog muzeja IV—V n. s., Sarajevo 1950, 326.

²⁹ B. Hrabak, Beograd kao žitno tržište i žitarstvo šire beogradske okoline u XVI veku, Godišnjak Muzeja grada Beograda IV (1957), 61, 63, 64, 65.

(1480) prebačeno preko Dunava 60.000 srpskih begunaca.³⁰ Prema jednom preteranom mišljenju u godinama 1479—1483. prešlo je u južnu Ugarsku 200.000 Srba.³¹ Turski popisi koji se odnose na brojeve sela pustih ili sa proređenim živiljem, tako da su čak i hasa-vinogradi spahija bili zaparloženi a njihovi mlinovi zapušteni.³² Pojedinačnog prebegavanja nekih porodica bilo je manje-više stalno do pada Beograda, na primer i 1 507 godine.³³

Pored odlaženja radnih ruku bilo je i znatnog dolaženja, tj. od strane vlasti naseljavanja stanovništva. Smederevski kraj imao je, na primer, 1490. godine 8.658 a samo godinu dana docnije 8.814 domaćinstava. Godine 1491. gustina stanovništva ipak je bila neznatna, jer je nepuno (0,95) domaćinstvo dolazilo na kvadratni kilometar. Smederevski sandžak, kao i istočna i severna Bugarska, Bosna i skadarski sandžak, spadao je u red najređe naseljenih oblasti evropske Turske. Stanje u trećoj deceniji XVI veka bilo je potpuno izmenjeno. Sa 5,47 porodica na km² smederevski sandžak je pokazivao ne samo najveću nego i dvaput veću gustinu stanovništva od srednje napućenih sandžaka. Promena je nastala priključenjem dobro naseljenog kruševačkog kraja sandžaku, ali još više masovnim doseljavanjem vlaha iz Hercegovine. Pri tome treba istaći da je smederevski sandžak pripadao skupini sandžaka s najmanjim brojem muslimanskog živilja (1520—1535), a Jevreja tada uopšte nije bilo kao stalno nastanjenih.³⁴ Sredinom XVI veka putopisci sa Zapada primećivali su potpuno pusta sela pored Smedereva, na primer Livadu (1553).³⁵ Napuštanje sela od 60-ih godina XVI veka predstavljalo je i izraz bunta hrišćanske raje zbog prekomernog oporezivanja i zuluma; godine 1560. bilo je u smederevskom sandžaku 36 a desetak godina kasnije 24 sela bez žitelja.³⁶

Demografske oscilacije mnogo su manje pogodile stanovništvo i privredu gradova, mada su i one vrlo karakteristične. Prve dve muslimanske mahale nastale su u smederevskom Velikom Gradu svakako još prvih godina po turskom osvojenju. Godine 1487. po-

³⁰ K. Jireček, n. d., I, 412; A. Ivić, Istorija Srba u Vojvodini od najstarijih vremena do osnivanja Potisko-pomoriške granice (1703), Novi Sad 1929, 12.

³¹ O. Zirojević, Grad Kulič, 236.

³² Istorija naroda Jugoslavije II, Beograd 1960, 80.

³³ J. Kalić-Mijušković, n. d.

³⁴ N. Todorov, Za demografskoto s'tojanie na Balkanskija poluostrov prez XV—XVI v., Godišnik na Sofijskija universitet LIII, 2 (1959), 207, 211, 212, 215.

³⁵ Dernschwam, 5; Vlainac, 8.

³⁶ O. Zirojević, Napuštanje sela u XVI i XVII veku kao izraz bunta pokorne hrišćanske raje. Simpozijum: Oslobodilački pokreti jugoslovenskih naroda od XVI veka do početka prvog svetskog rata, Beograd 1976, 64.

minju se u Smederevu 143 dućana, ali je njihov broj mogao biti i veći. Početkom XVI veka u naselju uokvirenom zidinama nabrojeno je sedam mahala sa 181 kućom, 76 dućana (od kojih 21 porušen) i 48 odaja koje su verovatno služile kao zanatske radionice. Godine 1516. u varoši izvan tvrđave (varoši koja je spaljena 1476) bilo je 8 hrišćanskih mahala sa 77 i tri muslimanske sa 65 kuća i 85 udovica. Posle zauzeća Beograda ne samo što se broj hrišćanskih mahala i domaćinstava smanjio nego se javio neuobičajeno veliki broj udovica: najpre 7 mahala sa 38 domaćinstava i 83 udovice a potom 4 mahale sa 81 kućom i 99 udovica. U drugoj polovini veka stanovništvo varoši je ponovo raslo: hrišćanskih mahala bilo je 7, muslimanskih 6, a kao žitelji varoši javili su se i Jevreji. Tokom 70-ih godina naselje u tvrđavi dostiglo je kulminaciju tačku toga veka; tada je u njemu bilo 15 mahala sa 297 domaćinstava i sa pet neoženjenih. Pod kraj veka došlo je opet do izvesnog opadanja, te se broj mahala umanjio na 11, a broj kuća na 201.³⁷ Opadanje Smedereva kao privrednog središta sredinom XVI veka vidi se i po smanjenom broju dućana; godine 1555. samo 80.³⁸

Varoško stanovništvo živelo je od zanata i trgovine. Među muslimanima su zabeleženi: berberi, kasapi, kožari, pekari, halvadžije, knjigovesci, bojadžije, krojači, papudžije, čizmari, travari i bakali. Trgovinu Smedereva unapređivali su rečni tokovi i Carigradski drum. Sudeći prema zakonu za smederevsko pristanište (iz 1516. godine), u Smederevo su donošeni poljoprivredni proizvodi, stoka, so, tkanine i zarobljenici. Učestalost ovoga prometa može se videti iz visine ubrane carine. Prihod smederevske skele iznosio je 1516. godine 43.000 akča (u Beogradu 1536. samo 25.000). Posle pada Beograda naročito je reduciran promet smederevskog pristaništa, te je prihod skele opao na samo 13.153 akče. Sedamdesetih godina XVI veka ne samo što se povećalo stanovništvo, nego je uvećana i trgovina, naročito ona u režiji domaćih muslimana. Umnožili su se i brodovi koji su služili u trgovinskom prometu. Tada je trogodišnji zakup smederevske skele iznosio 662.913 akči.³⁹

Već 1463. godine neki Dubrovčani iz Smedereva zaduživali su se i kod trgovaca iz velikih centara osmanlijske države, i to na poveće svote, na primer njih trojica kod jednog muslimana iz Jedrena na 1.955 zlatnika, što su isplatili za manje od godinu dana.⁴⁰ Dolazili su im i trgovci iz Beograda (1476), baveći se usput

³⁷ O. Zirojević, Carigradski drum, 124—5.

³⁸ O. Zirojević, Tursko vojno uređenje, 143.

³⁹ O. Zirojević, Carigradski drum, 125—27. — Drvo za ogrev, na primer 1516, donosili su seljaci iz okoline (Istorija Beograda I, 356).

⁴⁰ G. Elezović, Turski spomenici, knj. I, sv. 1, Beograd 1940, 64—5 i 71—72.

i poslom obaveštajaca.⁴¹ Karavani (čak i veliki, od 400 konja sa žitom) dolazili su u Dubrovnik, vraćajući se sa tkaninama.⁴² Posebnim solnim lađama dovođena je so iz Deeš-akne (Erdelj); sedam takvih velikih hrastovih lađa bilo je avgusta 1553. smešteno u jarku u koji se mogla ispustiti voda iz Dunava. Preko Smedereva transportovano je i roblje iz Ugarske.⁴³ Iz doline Morave dopreman je u Smederevo pirinač, a iz Smedereva polazili su za Sofiju i Carigrad kolone seljačkih kola natovarenih olovom iz severne Srbije; podvoz je bio besplatan, jer su to seljaci kuličili, ponekad i u vreme sezonskih poljskih radova, napuštajući svoja polja oko Smedereva.⁴⁴ Iz Budima putovalo se za Sofiju i Carigrad gotovo isključivo dunavskim brodovima, i to do Smedereva, jer je put dalje kroz Đerdap bio otežan. Putnike je u Smederevu dočekivao han, gde su se mogli odmoriti i odlučiti za dalje poslove.⁴⁵ Plovidba od Smedereva na istok (1621) bila je opasna jer rečno korito nije bilo regulisano, pa je na rečnoj kolotečini bilo i sprudova sa drvećem.⁴⁶

O zasićenom tržištu poljoprivrednih proizvoda svedočila bi velika jevtinoća hleba, vina i ribe, što je za Smederevo (jula 1578) zabeležio Nemač Štefan Gerlah.⁴⁷ Za Beograd je to nešto ranije zapazio privredni stručnjak Hans Dernšvam (1555).⁴⁸ Vedra šire pri naplati danka stajao je samo 30 akči, mada je sadržavala 150 oka.⁴⁹ S obzirom da je strani novac visoko kotirao na smederevskom tržištu, treba zaključiti da je on bio mnogo tražen i potreban zbog poslovnih dodira sa inostranstvom. Za dukat se u Smederevu već 1465. godine davalo 50 akči.⁵⁰ Talir se, pak, avgusta 1553. plaćao samo 37 akči,⁵¹ što je bilo ispod cene i govorilo bi da je tada promet sa stranim svetom jako smanjen. Velika potreba za domaćim novcem dovela je u Smederevu, kao i u ostaloj Srbiji i

⁴¹ J. Kalić-Mijušković, n. d., 282.

⁴² K. Jireček, Vlasi i Mavrovlasi u dubrovačkim spomenicima, Zbornik Konstantina Jirečeka I, Beograd 1959, 203.

⁴³ Dernscham, 5; Vlainac, 8. — O dovozu soli iz Erdelja 90-ih godina XVI veka, pored 100.000 kila (kupela) pšeničnog brašna lađama u Smederevo vidi: Baronyai Decsi János, Magyar történelme 1592—1598, közli Toldy Ferenc, MHH, Scriptores XVII, Pest 1866, 22—23.

⁴⁴ Dernschwam, 254—6; Vlainac, 41; Zirojević, Carigradski drum, 59.

⁴⁵ B. Hrabak, Putnici, 40.

⁴⁶ R. Samardžić, Beograd i Srbija u spisima francuskih savremenika, Beograd 1961, 169. — Smederevo je te, 1621. godine zabeleženo od anonimnog francuskog putopisca kao skoro porušeno (Isto, 171).

⁴⁷ RAD JAZU CXVI, 53.

⁴⁸ Dernschwam, 261—2; Vlainac, 47.

⁴⁹ H. Šabanović, n. d., 577.

⁵⁰ M. Dinić, Građa II (1958), 82.

⁵¹ Dernschwam, 5; Vlainac, 8.

u Solunu do krivotvorenja monete i do gonjenja falsifikatora i proturača lažnog novca; lažne pare u Smederevu proturale su se osobito pri plaćanju poreza.⁵²

Opšte bogatstvo smederevskog u odnosu na druge sandžake može se konstatovati na osnovu visine sandžak-begova hasa. Od sandžak-bega u Smederevu, odnosno docnije u Beogradu su 1521—22. godine (606.000 akči) više primali samo rumelijski begler-beg kao sandžak-beg paša-sandžaka (739.000) i bosanski sandžak-beg (622.000), koji je 60 godina kasnije postao begler-beg; ostali su dohitali znatno manje.⁵³

U činioce koji su usporavali razmah prometa i trgovine spadale su kuga i hajdučija.

Veliki pomor zabeležen je u Smederevu još 1456. godine. U Srbiji je zaraza kosila u jesen 1472. i oktobra 1497. Godine 1554. čuma je prorodila sultanove zemlje od Jedrena do Budima, šireći se drumom i svakako preko robe. U Srbiji ju je ponovo bilo 1573. Crna smrt zahvatila je i beogradski kraj 1579. godine.⁵⁴

Hajdučija je u prvo doba po turskom osvojenju severne Srbije bila povezana sa pograničnim vojevanjem. Još 1459. godine opljačkan je od vlaha beogradski trgovac Franko Vasiljević, prijavljen Turcima od jednog Dubrovčanina da ide sa pismom i robom iz Beograda u Smederevo.⁵⁵ Ova veza između pljačkanja preko granice i u njenim perifernim okvirima bila je razlog da je u jednom ugovoru zaključenom u Dubrovniku decembra 1463. izričito zabranjeno ortaku koji je trebalo da posluje na Balkanu da se sa robom upućuje ka Smederevu, Rudniku i Mačvi.⁵⁶ Severna Srbija, u koju su upadale i ugarske čete, još koncem 80-ih godina XV veka važila je u Dubrovniku kao zemlja rata i razbojnika. Tako je, marta 1488. prilikom zaključenja trgovačkog društva s jednim dubrovačkim podstrigivačem koji je živio u Sofiji, kad mu je isporučena prva partija tkanina da je unovči, rečeno je da ne treba da odlazi »ad confinia Hungariae aut in aliis locis suspectis de latronibus et gueris«.⁵⁷ Kod Smedereva je početkom 1516. godine bio ubijen

⁵² G. Elezović, Iz carigradskih turskih arhiva, II — 1301, III — 396 (1565).

⁵³ N. Todorov, Balkanskij grad. XV—XIX vek, Sofija 1972, 86.

⁵⁴ B. Hrabak, Kuga u balkanskim zemljama pod Turcima od 1450. do 1600. godine, Istorijski glasnik br. 1—2/1957, 21, 23, 25, 30, 32.

⁵⁵ M. Dinić, Građa II, 72—3.

⁵⁶ B. Hrabak, Trg Valjevo u srednjem veku, Istorijski glasnik br. 3—4/1955, 101.

⁵⁷ Istorijski arhiv u Dubrovniku (u daljem tekstu: HAD), Deb. not. LI, 228'. — O izuzimanju poslovanja u Zvorniku, Rudniku, Smederevu, Golupcu i Vidinu vidi: I. Božić, Dubrovnik i Turska u XIV i XV veku, Beograd 1952, 281, bel. 33 (1480).

dubrovački trgovac Marko Radosavljević zvani Mrkša; on je iz rodnog Dubrovnika dovlacio karavanom tkanine.⁵⁸ Godine 1532. u okolini Smedereva, pri putovanju iz Beograda za Sofiju, usmrćeni su jedan Jevrej, jedan janičar i neki gonič mula.⁵⁹ Početkom 1555. godine hajduci iz Banata su prešli Dunav i kod Grocke pobili 150 janičara koji su pratili neki top.⁶⁰ Na putu kroz Srbiju (1555) Hans Dernšvam je video grupu Turaka koji su u Carigrad nosili 20 »skalpova«, oderanih sa glava mađarskih hajduka,⁶¹ možda uhvaćenih upravo u Srbiji. S proleća 1566. u okolini Beograda bilo je buntovnika, te je u vezi s tim u Smederevu pogubljen neki Pavle, koji se izdavao za cara i vojvodu i koji je možda bio u vezi s Mađarima pred najavljeni sultanov pohod u Ugarsku.⁶² Godine 1580. Seljani Brestovika (kod Grocke), iako su važili kao derbendžije, bili su okrivljeni da su lišili života deset putnika.⁶³ Jedan Englez koji je putovao Srbijom (1608) video je u Grockoj jednog hajduka nabijenog na kolac; on je bio jedan od četrnaestorice haramija koje su Turci uhvatili posle okršaja sa hajdučkom družinom. Četiri godine kasnije prošao je ovim krajem katolički misionar Bartol Kašić, upozoren na opasnost od hajduka kojih je bilo puno po šumama.⁶⁴

II. Nagli uspon poslovanja dubrovačkih privrednika u Smederevu do pada Beograda (1459—1521)

Prilikom sultanovog zauzeća Smedereva zatečeni dubrovački trgovci pretrpeli su veliku štetu, jer im je stradala roba, posebno srebro i glama (glamsko srebro).¹ Koliko je ta šteta iznosila i koliko je, makar i približno, tada bilo dubrovačkih trgovaca i zanatlija u Smederevu, teško je posigurno zaključiti.

⁵⁸ HAD, Div. not. XCII, 202'; Mob. ord. XXVII, 49'. — Posao dubrovačke države: Sent. canc. LXXIX, 303—4 i 350—0'.

⁵⁹ Evrejski izvori za obštestveno-ikonomičeskoto razvitie na balkanskite zemi prez XVI vek, t. I, Sofija 1958, 433—34; B. Hrabak, Jevreji u Beogradu do kraja XVII veka, Godišnjak grada Beograda XVIII (1971), 24. — O. Zirojević (Carigradski drum, 92) smatra da se događaj zbilo 1521.

⁶⁰ Dernschwam, 262; Vlajac, 99 i 100—1.

⁶¹ D. J. Popović, O hajducima, II, Beograd 1934, 91.

⁶² G. Elezović, Iz carigradskih turskih arhiva, III — 1880, 1931, 1866, 1066; O. Zirojević, Carigradski drum, 92; G. Škrivanić, Turski pohod na Siget 1560, Vesnik vojnog muzeja JNA IV, Beograd 1957, 192—3. — Haramija je u smederevskom sandžaku bilo i početkom 1565. godine (G. Elezović, Iz carigradskih turskih arhiva, III — 831). — O odmetniku Pavlu vidi detaljnije: Istorija Beograda I, 332—33.

⁶³ O. Zirojević, Carigradski drum, 92—3.

⁶⁴ R. Samardžić, Hajdučke borbe protiv Turaka u XVI i XVII veku, Beograd 1952, 30.

¹ Annales ragusini anonymi item Nicolai de Ragnina, digessit Sp. No-dilo, MSHSM XIV, Zagreb 1883, 260.

Iako su sredinom XV veka u smederevsku naseobinu dolazili Dubrovčani iz drugih mesta, tursko osvajanje Kosova i uopšte južnih delova despotovine nanelo je odlučan udarac i trgovini u Smederevu. Već 1456. i 1457. bilo je svega po dva poslovna spora među Dubrovčanima u Smederevu, a zatim ih nije bilo sve do 1461. Broj trgovaca se takođe smanjio a pridolazaka sa strane nije bilo.² Već pre pada Smedereva neki poznatiji trgovci napustili su prestonicu despotovine. Manji trgovci i zanatlije su ipak dočekali turske osvajače (20. juna), jer avgusta 1459. dubrovačka vlada je tražila od svojih ljudi u Smederevu da je obaveste o zbijanjima u krajevima u kojima su živeli.³

Izgleda da je odlazak dubrovačkih privrednika iz Smedereva usledio i odmah posle turskog osvajanja mesta. Najviše ih se nešto kasnije našlo u Trgovištu i Novom Pazaru (koje se naselje upravo tih godina obrazuje kao trgovačko mesto sa dubrovačkim trgovcima). Od onih Dubrovčana koji se 1460. i 1461. godine sreću u ova dva susedna trgovišta 50-ih godina poslovali su u Smederevu: Radohna Radovčić, Bogelja Milošević, Ivan Marina Sirčević, Dobrilo Petković, Nikola Stj. Nalješćević i Vlatko Ostojić zvani Žužorina. To su bili prvi ljudi među dubrovačkim naseljenicima u Trgovištu i Novom Pazaru na početku 60-ih godina.⁴ Od bivših trgovaca u Smederevu u Rudniku su se skrasili (1461) Stjepan Radojević i Antun Nikolić (Nikola Brušić).⁵ Neki drugi koji su ostali u Smederevu još septembra 1459. počeli su zaključivati poslovna udruženja sa jačim trgovcima u susednom Beogradu, na primer Mato T. Bunić sa Frankom Vasiljevićem.⁶

Posle prekida od četiri godine, 1461. obnovljeno je imenovanje sudijskih komisija u dubrovačkom Malom vijeću za vođenje procesa u smederevskoj naseobini. Po dve takve rasprave vođene su 1461, 1462. i 1463. godine. U te kolegije ušli su kao predsednici odnosno kao sudije-prisjednici sledeći trgovci: nobil Božo (Natal) Dam. Sorkočević (triput), Nikola Radašina Rusić (pet puta), Maroje Radojević zvani Račić (dvaput), Tonko Radovanović, Nikola Ivanović zvani Slepčić, Franko Vasiljević iz Beograda, Miliša Čehanović i Mihoč bivši momak Jakoba Prokulovića. Tuženi su svakako morali biti stalno naseljeni u Smederevu: Maroje Radojević Račić, Tomko Radovanović zvani Šipanjanin, Stjepan nekadašnji djetić Grgura Gučetića (kao Tomkov kompanjon), Franko Vasiljević iz Beograda jednom sam a jednom sa Petkom Vukšinim i Marinom Nikšićem. Tužitelji su verovatno bili iz Smedereva: Antoje

² D. Kovačević-Kojić, Dubrovačka naseobina u Smederevu, 110, 109, 117, 113.

³ T. Popović, Dubrovačka kolonija u Smederevu, 144.

⁴ Uporedi: HAD, Cons. min. XV, 87', 101, 123, 124', 130', 174, 187.

⁵ Isto, 186.

⁶ HAD, Deb. not. XXXIII, 153'; XXXIV, 107—7'; T. Popović, n. n., 144.

Pribisalić zajedno sa Dživanom Pripčinovićem tada u Rudniku (a ranije takođe u Smederevu), Marko Stojković (Staj), Franko Vasiljević i dvaput Tomko Radovanović.⁷ Iz ovih šturih podataka utvrđuje se u Smederevu prisustvo bar deset Dubrovčana, poslovno vezanih sa Beogradom i Rudnikom i postojanje kompanjonskih odnosa. Vrednost ličnog rada se povećala, te su u prvi plan izbili i trgovački famuli (šegrti), od kojih je jedan stekao čast da uđe i u sudijsku trojku, što inače nikad ranije i nigde drugde nije bio slučaj. Treba konstatovati prisustvo samo jednog patricija, koji ranije nije boravio u mestu. Sa Rudnikom su (1461), pored Dživana Pripčinovića, imali veza i Maroje Radojević, Marko Stojković, Tomko Radovanović i Franko Vasiljević.⁸ U kontaktu sa Trgovištem i Novim Pazarom nalazili su se (1460—61) Maroje Radojević Račić i Natal Sorkočević.⁹ Samo najveći od pomenutih trgovaca nalazili su se u Smederevu i pre 1459 (Nikola Rusić, možda Maroje Radojević sa nadimkom Juda).

Jedna obveznica registrovana kod smederevskog kadije 1463. izbliže prikazuje rad nekih od ovih, pominjući i neke druge Dubrovčane. Tomko Radovanović (kao Kratolaki Radovan), Natal Damjanov Sorkočević (kao Novko Damjanov) i Marin Nikolin uzeli su na kredit od jednog jedrenskog trgovca bibera i tkanina za veliku svotu od 1.955 zlatnika. Između te trojice su 1464. godine postojala dva društva — jedno koje su vodila sva trojica i drugo u kome su bili samo Tomko i Natal (koji su se solidarno zadužili na 249 dukata). Ta trojica su se dobro uvrežila u smederevskoj čaršiji, jer su im jemci u isplati pomenute veće svote bili i Turci (njih trojica) i domaći Srbi (Stevan brat Doganov, knez Jovan Mijaharov, Jovan sin Aleksin, Jole sin Glavišićev, Jovan sin Kalamara, Zambić ili Dabić sin Jelakov) i Dubrovčani (Nikola Bunić i Nikola Rusić).¹⁰

Prema jednom mišljenju, od 1463. do 1469. trgovinski promet između Dubrovnika s jedne i Bosne i Srbije s druge strane nije poznavao oblik poslovanja preko trgovačkih kompanija.¹¹ Poslovnih zajednica, čak većeg stila, bilo je, međutim, među trgovcima u samoj Srbiji. To se vidi iz jednog isleđenja koje je novembra 1465 (svakako u Smederevu) sprovedeno od strane trojice Dubrovčana, imenovanih u Dubrovniku. Franko Vasiljević (Beograd), Tomko Radovanović (Smederevo) i Branko Krupniković (Priština, kasnije

⁷ HAD, Con. min, XV, 186, 227, 232; XVI, 84, 97'; M. Dinić, Građa II, 80.

⁸ HAD, Cons. min. XV, 183' (27. VI 1461) i 227 (30. XII 1461).

⁹ Isto, 87', 101, 124', 174.

¹⁰ G. Elezović, Turski spomenici, knj. I, sv. 1, 64—5 i 71—2.

¹¹ I. Voje, Poslovanje dubrovniških trgovskih družb na Balkanskom poluoatoku v drugi polovici XV stoletja, Zgodovinski časopis XXVIII, Ljubljana 1974, 217.

primio islam) vodili su poslovno društvo kome je osnovni cilj bila prodaja soli iz Ugarske. Tomko i njegov poslovni prijatelj iz druge kompanije ostali su dužni Krupnikoviću 9.000 akči, kao vrednost triju kantara karanfilića, koji su vredeli po 60 dukata kantar (i po 50 akči u dukat). Uža kompanija Tomka i Natala uzela je na kredit od Jedrenca Mahmuta, i to u Smederevu začina i tkanina za 1.955 dukata. Kako dug nije namiren u roku, Tomko je stavljen u gvožđa i otpremljen u Carigrad. Tada je Branko platio za svog kompanjona 8.887 akča i još mu je dao 28 dukata da mu se nađe na putu (ovo poslednje preko Vasiljevićevog nećaka Marina). Taj Marin Primović, koji je Franku Vasiljeviću vodio poslove u Smederevu, učinio je, pak, za Krupnikovića jemčevinu nekom Kostadinu na 159 dukata. O svemu ovome posvedočili su Nikola Rusić i Pjerko Božinović koji je svakako takođe stalno bio nastanjen u Smederevu. Na Krupnikovićev zahtev Rusić i Božinović su bili od strane dubrovačkog Malog vijeća pozvani da idu u Novo Brdo i da deponuju izjavu u vezi sa štetom Krupnikovićevom.¹² Marin Primović je sa rođakom Vasiljevićem putovao i po Hrvatskoj, do Senja (1467) i dalje do planine Bukovice, goneći jednog Dubrovčanina koji je Vasiljeviću ukrao neke obveznice ugarskog kralja na 5.000 zlatnih florina.¹³

Pomenuta putovanja nesumnjivo svedoče o velikom komunikacionom krugu smederevskih trgovaca početkom 60-ih godina, od Carigrada do Senja, Bukovice i Novog Brda. Oni koji su se uključili u poslovne rute turskih i ugarskih trgovaca nisu bili skučeni u svojim poslovima. U svakom slučaju, događaji iz 1459. godine nisu bili ni izdaleka onako potresni i prelomni kako je to dosadašnja historiografija, pojednostavljajući stvari i bez dovoljno uvida u dokumentaciju, prikazivala. Turci su na 60 i više godine pre pada despotovine vršljali po Srbiji, a na jugu imali stvarnu kondominaciju sa Srbima. Život nije mogao stati kao što se ni dubrovački privrednici nisu odricali dobiti u Srbiji.

Od 1465. do 1485. godine nema izričitih podataka o poslovanju Dubrovčana u Smederevu. U to doba nije bilo ni češćih većih koncentracija turskih trupa oko Smedereva, što je bio najveći mamac za naseljavanje trgovaca. S obzirom da je i 1461—63. godine u Smederevu bilo najviše novih ljudi, sklonih vezivanju za druge naseobine, nije bez osnova pretpostaviti da su se za neko vreme i potpuno raselili iz Smedereva.¹⁴ Povremeni dolasci pu-

¹² M. Dinić, Građa II, 81—2. — Franko je bio zakupac prihoda ugarskog kralja od soli u Beogradu, koju je on prodavao preko svojih kompanjona i u Smederevu, Prištini i drugde (J. Kalić-Mijušković, n. d., 302). Jedan od njegovih poslovnih prijatelja bio je i Miliša Mirilović, koji ga je potkazao Turcima (M. Dinić, Građa II, 72—3).

¹³ M. Dinić, Građa II, 84—5.

¹⁴ Na minimalnom prekidu u dubrovačkoj trgovini zbog turskih osvajanja insistira Jorji Tadić (O društvenoj strukturi Dalmacije i Dubrovnika

tujućih trgovaca, toliko karakterističnih za to vreme i na drugim stranama, ne bi menjali opšti zaključak. Upoređivanje imena imenovanih sudija za oblasti Srbije i Turske 70-ih godina i imena kompanjona koji su predviđali poslovanje u Srbiji sa imenima trgovaca 60-ih godina i od 1485. godine u Smederevu ne daje pozitivan odgovor; to je i razumljivo, jer se u to doba u Dubrovniku pod Srbijom podrazumevaju pre svega velike naseobine u Novom Pazaru, na Kosovu i u Skoplju.

Povoljniji uslovi za boravak i rad dubrovačkih trgovaca u Smederevu nastali su posle 1480. godine. Godine 1485. zabeleženo je da je u Smederevu umro Milorad Bosijević, koga su u Dubrovniku malo znali i koji je označen prema svom tastu.¹⁵ On mora da je živeo bar nekoliko godina pre 1485. godine u sedištu sandžak-bega severne Srbije. Nije se pominjao u rodnom gradu možda i zato što se uklopio u domaću trgovinu Turaka i hrišćana. Tri godine kasnije pominje se slanje nekih tkanina dubrovačkom prodavcu u Smederevo.¹⁶

Devedesetih godina XV veka dve sudijske kolegije za vođenje parnice u Smederevu daju više imena stalno nastanjenih Dubrovčana u gradu na Dunavu. Kao sudije bili su imenovani: nobil Bernard Mar. Gučetić, Nikola Petr. Radaljević, Cvjetko Turčinović, Marin Bratutović, Mato Luk. Miotošević i Dominko Krist. Gradić. Bio je tužen Petar, momak pokojnog Petra Nik. Vukašinovića a kao tužitelj istupila je rodbina Petra Nik. Vukašinovića, umrlog 1493. i Ivana Radičevića, poginulog 1498. u Smederevu. Ovaj poslednji imao je mnogo dužnika i onih koji su zadržali u svojim rukama njegovu imovinu.¹⁷ U Smederevu su izgleda ostala i dobra pokojnih Marina Nat. Mar. Nalješkovića i sina mu Frana, za čije je kupljenje slat čovek iz Dubrovnika u jesen 1498.¹⁸ Smrt oca i sina u isto vreme i pogibija trećeg trgovca kao da bi govorila o kakvim iznimnim događajima sa pripadnicima grada sv. Vlaha u srednjem Podunavlju. Da ni odnosi među samim Dubrovčanima nisu bili sređeni, svedočila bi jedna tužba zbog lažne dostave, zbog koje su Turci jednom Dubrovčaninu izmamili manju svotu novca; svedoci zbivanja bili su Frano Andrijin, bačvar i jedan Konavljanin.¹⁹

u vreme renesanse, Zgodovinski časopis VI—VII, Ljubljana 1953, 536. — Jedna tužba u Dubrovniku iz 1474. kao da bi govorila da je nešto trgovaca ipak ostalo u Smederevu i 70-ih godina: zbog neke štete koju su Turci naneli transportu naređena je havarija, tj. solidarno podnošenje štete od strane svih trgovaca u karavanu, te je oko toga nastao obračun između Natala Da. Sorkočevića, Marka Staja i Tomka Radovanovića (koji je Staju bio dužan i po jednoj obveznici od 22. aprila 1463 (HAD, Sent. canc. LV, 93—3').

¹⁵ HAD, Cons. min. XXII, 236 od 22. VI 1485.

¹⁶ HAD, Lam. for. LIX, 106 od 18. XII 1488.

¹⁷ HAD, Cons. min. XXV, 20 (22. I 1494); XXVI, 233' (26. XI 1499).

¹⁸ HAD, Cons. min. XXVI, 141' i 144'.

¹⁹ HAD, Lam. for. LXIII, 56 od 9. XII 1498.

Pored bačvara, koji je očigledno imao posla u vinogradarskom Smederevu, 1492. godine tu su radila i trojica podstrigivača koji su se prequalifikovali u krojače; upravo pomenute godine uzeli su u Dubrovniku dva šegrta.²⁰ Tih godina je svakako radio u Smederevu i berberin Luka Brajković (umro 1507),²¹ kao i dvojica čija zanimanja nisu navedena — Ivan Sirković (umro početkom 1550)²² i Ivanče Mitošević (čiji je brat sakupio 40.000 akči zaostavštine).²³

U toku prve decenije XVI veka u knjigama dubrovačkih opštinskih časnika koji su bili zaduženi da se brinu o sprečavanju kuge zabeleženo je sedam dolazaka iz Smedereva a u deceniji koja je sledila još tri.²⁴ To su bili Dubrovčani iz Smedereva koji su dolazili u zavičaj da srede poslove. Tih dolazaka je moralo biti znatno više, a ovi registrovani su se odnosili samo na periode koji su bili u znaku zaraza. Ponekad je stizao i glasnik smederevskog sadžak-bega da kupi veće količine robe.²⁵ Naturalizovani Smederevci dolazili su da kupe espapa na kredit (kao Andrija Milatović, 23. jula 1501. ili Đurašin Radosalić, momak Nikole Mioše, 4. oktobra 1509)²⁶ ili da registruju kakav akt pisan u naseobini, da podignu kakvu tužbu, imenuju punomoćnika ili slično. Poslovi nisu bili baš mali, jer je, primerice, momak jednog trgovca iz Dubrovnika primio od nekog Dubrovčanina koji je radio za pomenutog dubrovačkog grosistu 30.000 akča i 200 dukata, a potom je otišao u Bosnu i uputio se u Hrvatsku.²⁷ Na aktu kojim je završeno poslovanje trgovačkog društva trojice smederevskih Dubrovčana (Frano

²⁰ HAD, Div. not. LXXII, 48 (22. X 1492, Stjepan Stojković), 52—2' (28. X 1492) (Nikola Bratutović za sebe i brata Marina).

²¹ HAD, Cons. min. XXIX, 134' i 154' od 31. V i 11. VIII 1507. — Nekih 1.260 akči pokojnika dobili su iz Smedereva Frano Iv. Bratosaljić i drugovi (Cons. min. XXIX, 199' od 15. I 1508).

²² HAD, Cons. min. XXVI, 260' od 19. III 1500 (konzervatori dobara dobili su pravo da u Smederevo pošalju punomoćnike da sakupe pokojnikova dobra; ovi su ugovorili da to obave Simko Radovanović i Ivan Mitošević).

²³ HAD, Mob. ord. XXV, 26 od 15. III 1503. (Paskoje Lor. Sorkočević traži deponovanje 5.000 od tih 40.000 akči); Mob. ord. XXVI, at od decembra 1512.

²⁴ HAD, Libro delli signori chazamorti 1500—1530, f. 3' (Frano Dživana Bratosaljić, Mato Pribisaljić), f. 4 (Stjepan Nikolić), f. 6' (Luka Ivanka Mitošević), f. 12' (Andrija Milatović i Nikola Radosava Vanjal), f. 16 (neki Matko i Mato Pribisaljić) i f. 32' (sin Grgura Sumičića), f. 35 (Antun Bratisaljić), f. 47' (Tomko Berberin).

²⁵ HAD, Cons. rog. XXX, 234' (od 15. V 1502); XXXII, 280 (13. X 1513: kupovina robe za 25.000 akči). — Jednom je Sinan-pašin glasnik doneo na dar dubrovačkoj vladi moruna u džaku (Cons. rog. XXXII, 283 od 28. X 1513).

²⁶ HAD, Deb. not. LXI, 63 i 67, 113' (isplata preuzetih 60 dukata nekom Radiću u Smederevu).

²⁷ HAD, Proc. not. Xa, 80 od 4. XII 1503.

Markov, Marko sin Nikole Alegretova zvanj Ban, Andrija Milatović) potpisalo se, u svojstvu svedoka, četiri Dubrovčanina (Jero Grgurov Sumičić, Marin sin Alegretov, Frano Ivana Bratosaljić i krojač Nikola Vlahov).²⁸

U to vreme Smederevo je, pored Jedrena i Aleksandrije, bilo jedan od distributivnih centara, u koje su iz Dubrovnika slate engleske tkanine da se dalje raspućaju i upute u manja odredišta.²⁹ U Smederevu su se mnogo tražile i kape postavljene jagnjećom kožom.³⁰ Jagnjće kože za tu svrhu dovožene su u Dubrovnik iz Apulije a katkad i iz Albanije. Kožna galanterija je u to doba rado preuzimana od dubrovačkih kožuhara da se proda u Smederevu.³¹

Početakom XVI veka počela je praksa uzimanja robe na kredit u Dubrovniku od strane trgovaca smederevske naseobine. Robe za malu svotu od 20 dukata uzeo je od jednog antunina (Nalješkovića) jedan isluženi famul, s tim da uz pola dobiti ili štete posluje u Smederevu ili u Turskoj.³² Tablica zaduživanja prve dve decenije XVI veka bila bi sledeća:

godina	broj zaduženja	iznos u računskim dukatima
1501.	1	100
1508.	1	84.595 akči (= 1659 duk., po kursu 51:1)
1509.	1	60
1511.	1	400 duk. i 20.000 akči (= 384 duk., kurs 52:1)
1514.	2	283
1516.	2	12.050
1518.	2	1.726 dukata. ³³

Nije teško zaključiti da su uzimanja robe na kredit od strane dubrovačkih trgovaca u Smederevu bila još retkost, mada se njihov broj odmah počeo povećavati. Veliki iznosi su obično bili vezani za osnivanje trgovačkih društava, te je reč samo delimično o uzimanju robe na poček. Ukupna svota iznosila je 17.202 ra-

²⁸ HAD, Div. canc. CI, 160 od 1. X 1509. — Istoga dana (1. VIII 1509) završeno je poslovanje i posebnog društva koje je postojalo između Marka Bana i Andrije Milatovića, što su svojim potpisom posvedočili isti svedoci).

²⁹ V. Kostić, Dubrovnik i Engleska 1300—1650, Beograd 1975, 111.

³⁰ Šezdeset takvih šubara poslala su dvojica kožuhara momku Frana Bratosaljića u prvoj polovini 1509. godine (HAD, Mob. ord. XXII, 95 at).

³¹ HAD, Deb. not. LXVII, 113' od 4. X 1509.

³² HAD, Deb. not. LIX, 116' od 24. I 1498.

³³ HAD, Deb. not. LXI: 66, 159—9'; LXVII, 113'; LXVIII, 180—1; LXX, 188, 188; LXXI, 99'—100 i 147'—8 (kompanija); LXXII, 20—20' (kompanija); LXXII, 61—1'; LXXIII, 69.

čunska dukata.³¹ Stvarna suma bila je veća, jer sve obligacije, naročito one prave, nisu tada još registrovane u opštinskoj kancelariji, nego su zvanično aktivirane samo ako sa isplatom nije išlo kako treba.

Od trgovaca koji su na taj način poslovali treba pomenuti: Andriju Milatovića (1501, 1514), Benka Đ. Kresmanovića (1508, 1511), Vukašina momka Nikole Mioše (1509), Nikolu Vlatkovića (1514), Nikolu Marka Sijerčevića (1516), Bartola Iv. Bratosaljića i Simka Vukićevića (1518). Bili su to uglavnom novajlije ili sitniji trgovci, jer jači trgovci su imali već poslovnog kapitala; kod njih je zaduživanje, zbog dodatnog kapitala, nastajalo u vreme većih poslovnih konjunktura. Kompanije su obično trajale tri godine, uz jednaku podelu dobiti i štete i prodaju tkanina kako u Smederevu tako i u drugim mestima Turske.³⁵ Odlazak u Smederevo još ni 1508. godine nije bio posve bezbedan, te je u obligaciji komisione prodaje određivano da roba obično ide na rizik vlasnika tkanina.³⁶ Izjavu o dugovanju načinili su (1. maja 1519.) Frano i Marko Nik. Bunići, koji su jednom nobilu priznali obavezu na nešto preko 305 dukata, za četiri bale u kojima je bilo 32 komada karizeja.³⁷ Cena karizeja, kao što se vidi, pri grosističkom preuzimanju (na bale) bila je u Smederevu tada ispod deset dukata po trubi, što je bilo vrlo jevtino. Za tkanine, u prvom redu engleske karizeje, plaćalo se u Dubrovniku izvozne carine od 5% ad valorem.³⁸ Novac koji se dobijao od prodatih tkanina retko je najpre investiran u proizvode smederevskog kraja, nego se obično u Dubrovnik slao gotov novac.³⁹ Mnogo češće roba je razdavana na veresiju, a prilikom kupoprodaje davana je teskera (obveznica).⁴⁰

Trgovačka društva, u kojima se najbolje udruživao kapital i rad, bila su posebno karakteristična za to vreme u Smederevu. Navešće se još neki osobeni primeri. Trojica dubrovačkih trgovaca

³⁴ T. Popović (n. n., 145) navodi ogromnu svotu od 83.000 perpera u godinama od 1515. do 1519; nije jasno odakle mu to, pogotovo u perperima. Toga u arhivskom materijalu nema.

³⁵ Karakterističan je ugovor od 21. X 1511 (HAD, Deb. not. LXVIII, 180—1).

³⁶ HAD, Deb. not. LXVI, 159—9'.

³⁷ HAD, Div. canc. CIX,

³⁸ HAD, Div. canc. CIX, 182' od 22. X 1513.

³⁹ HAD, Cons. min. XXXII, 127 od 20. II 1516; Div. canc. CIII, 101 od 27. XI 1511.

⁴⁰ Trgovačkom društvu dvojice Bratosaljića 1519. godine ostalo je 54.000 akči u teskerama i kod dužnika, što je loše naposlavao treći Bratosaljić, Bartol Ivanov (HAD, Div. not. XCIV, 179). — Četvrti Bratosaljić, Stjepan Antunov, svakako se nalazio u Smederevu ili negde u Turskoj, jer se 18. januara 1527. postavio u Smederevu punomoćnika za Dubrovnik (Proc. not. XII, 230').

uložila su 9.750 dukata za nabavku karizeja koje je potom jedan od njih poneo u Smederevo da proda i da za dobijen novac sakupi koža koje bi se poslale na veliki trg Ankone.⁴¹ Trgovačko društvo imali su između sebe i Nikola Marojević zvani Bundaško i Marin Grgura Sumičić, koje se svršilo sporom i arbitražnom; Bundaško je kao ostatak za Sumičićev kapital bio dužan 25.000 akča.⁴² Na sličan način zaključen je rad kompanije između Benka Đ. Krispi Kresmanovića i Frana Antunova Bonija zvanog Solomun; Benko je imao da plati 300 dukata, koliko je ostalo za naplatu od dobijenog kapitala, i to 200 kad bude u roku od četiri meseca prispeo iz Smedereva.⁴³

Poslovni sporovi vođeni su obično u Dubrovniku, bilo pred ugovornim, arbitražnim ili pred redovnim, opštinskim sudom. Marko Radosaljić bio je dužan dubrovačkom poveriocu još 4.000 akči, po obveznici sastavljenoj decembra 1514. U vreme parnice on je već bio mrtav, jer je 1515. godine bio ubijen kod Smedereva, kad je išao po državnom poslu; prilikom ubistva nosio je i osam komada tkanina (u vrednosti od 120 dukata), što je pripadalo njegovom dubrovačkom kompanjonu, a što je uzeo da unovči u Podunavlju.⁴⁴ Dragoman Firentinaca, Dubrovčanin Petar Županov, ostavio je (1517) u rodnog gradu šest »sopramana« da se ekspeduje Franu zvanom Krasin u Smederevu; spor je nastao kad je ekspeditor pokušao da dvaput naplati transportne troškove (500 akči).⁴⁵ Ovi troškovi, znači, tada su po trubi tkanine iznosili do Smedereva 80—85 akči. Izlazi da je komad karizeja sa podvoznim troškovima u slučaju grosističke porudžbine do Smedereva stajao 11 dukata. Stjepan Ant. Bratosaljić i Nikola Mih. Mioša preuzeli su u komisijonu prodaju od Jeronima Silvestra preko četiri domaća i strana posrednika u Dubrovniku prodaju 20 topova veronskih i 10 perpinjanskih (francuskih) tkanina, za što su bili obavezni da isplate 1.515 dukata; kako je sa isplatom hramljalo, kreditorov poverenik je 379 dukata naplatio pomoću zaplene, a na osnovu sudske presude.⁴⁶ Ugledni trgovac Marin Gr. Sumičić postavio se

⁴¹ Prema T. Popoviću (n. n., 145—6) između 1515. i 1519. godine zaključeno je ukupno 14 kompanija trgovaca u Smederevu, u koje je bilo uloženo 50.000 perpera.

⁴² HAD, Div. not. XLIV, 174' od 13. IV 1519 (od pomenute svote 8.000 akča je za tri meseca Bundaško bio dužan da isplati Martinovom rođaku Natalu Mar. Nalješkoviću, možda nastanjenom u Smederevu). — V. i: Isto, f. 179.

⁴³ HAD, Div. not. LXXXVI, 11 od 4. II 1513.

⁴⁴ HAD, Sent. canc. LXXVII, 233 (23. VIII 1519); LXXIX, 304—4'. Ovom je ostao dužan jednu salmu dubrovačkih tkanina od 60 (odnosno 120 dukata vrednosti) koja je bila upućena iz Dubrovnika, smederevski trgovac Nikola Vlahov zvani Talisman (Mob. ord. XXII, 49' od 13. III 1516).

⁴⁵ HAD, Sent. canc. LXXX, 216' od 13. XI 1517.

⁴⁶ HAD, Div. not. XCII, 130' od 7. XI 1515.

nislednicima Andrije Benkovog, podstrigivača, jamcem za Nataša Mar. Nat. Dobrića, koji se zbog dugova nalazio u zatvoru; jemčevina se odnosila samo na 15 dana, za koje je vreme Natal trebalo da se nagodi sa tužiteljima.⁴⁷ Mato Pribisalić zvani Žuho, stanovnik Smedereva, zbog dugova više nije smeo da se pojavi u Dubrovniku; to je štetilo ne samo njegovom vođenju trgovine nego i otplati dugova; zbog toga mu je verovnik dao dvomesečnu propusnicu (salvuskondukt) za dolazak u zavičajni grad.⁴⁸

Dubrovačko Malo vijeće je izuzetno za Smederevo druge decenije XVI veka određivalo sudijske kolegije. Jedna komisija, u sastavu Marin Gr. Sumičić, Frano Iv. Bratosaljić i Jero Krist. Gradić, trebalo je da presudi po tužbi Nikole Marojevića, krojača, protiv Andrije Milatovića. Iste, 1514. godine, obrazovana je i kolegija, sa sudijama Dominkom Krist. Gradićem, Stjepanom Radibratićem i Franom Pavla Bakrovićem, u sporu koji je pokrenuo Cvjetko Alegretov, podstrigivač, protiv Radovana Đurđevića iz Kruševca, s tim da se parnica vodi u Kruševcu ili Smederevu.⁴⁹ Nikola Marojević zvani Bundaško nije bio solidan kompanjon, te ga je njegov poslovni drug Marin Gr. Sumičić izveo pred sudije u naseobini; proces su vodili Frano Ant. Bratosaljić, Dominko Krist. Alegretov i Marko Alegretov.⁵⁰ Neke su se tužbe podizale i u Dubrovniku, na primer tužba Marina Dragića Vukanovića protiv Bundaška, koji je u rekmandaciju primio različitih tkanina od Marina kad je ovaj polazio iz Smedereva, ali mu nikakav novac za tkanine nije predao.⁵¹

U toku druge decenije XVI veka poslovi Dubrovčana u Smederevu su se veoma razgranali, zahvaljujući velikom kontingentu vojnika koji su garnizonirali u Smederevu i na dunavskoj graničnoj liniji. I tada je bilo fizičke smene poslovnih ljudi jer dok su neki umirali u mestu (na primer Mladen Bunić⁵², Nikola Marojević zvani Bundaško⁵³, Pavle Teodorov krojač i Antun Mih. Pljačko-

⁴⁷ HAD, Div. not. XCV, 3' od 14. VIII 1519.

⁴⁸ HAD, Div. not. XCII, 17 od 13. I 1515.

⁴⁹ HAD, Cons. min. XXXI, 249' (3. IV 1514), 278 (17. VII 1514).

⁵⁰ HAD, Cons. min. XXXIII, 28 od 26. II 1518.

⁵¹ HAD, Mob. ord. XXV, 113 od 6. VIII 1512.

⁵² HAD, Cons. min. XXXIII, 173 od 20. VIII 1519 (imenovanje konzervatora dobara).

⁵³ HAD, Cons. min. XXXIII, 167' od 6. VIII 1519. (za skupljanje dobara u Smederevu i drugde u Turskoj), 170, 172'; XXXIV, 2' (novac od M. G. Sumičića od ostavštine), 36' (udovica kupuje nekretninu); XXXVII, 174' (prodaja tkanina i druge robe koja se nalazi u Smederevu, da bi se sakupio novac za miraz udove); Div. can. CIX, 35 (inventar stvari nađenih u Bundaškovom dućanu — tkanine i konfekcija za 32.715 akči); Div. not. XCVI, 6'—7' (Sva zatečena roba isporučena je Martinu Sumičiću da se proporcionalno namire dugovi); Div. can. CIX, 35 (Bundaškov dućan bio je zalagao-nica, i tu je pored tkanina i nakita bilo i oružja koje su Turci zalagali za tkanine; u knjigama dužnika nađeno je da treba naplatiti 13.000 akči).

wić⁵⁴), javljala su se nova imena privrednika, a dovođeni su i novi šegrti, često i po više njih za jednog trgovca.⁵⁵ U vezi s tim prodavani su poslovni lokali u smederevskoj čaršiji. Na primer, kovač zlata Šimun Andrijin prodao je (za 60 dukata) svoj dućan na glavnoj ulici trgovcu Andriji Milatoviću, radnja je graničila sa dućanom Šimuna Vukićevića i sa dućanom Andrije Milatovića, a iz njega se moglo videti u kuće Mustafe Halvaktu.⁵⁶ Pojedini obogaćeni trgovci iz naseobine kupovali su nekretnine i u Dubrovniku ili su u matičnom gradu izvodili gradnje.⁵⁷

Turski popis Smedereva iz 1516. godine zabeležio je 23 Dubrovčanina u Smederevu.⁵⁸ Prema jednom istraživački nedovoljno obaveštenom mišljenju, taj bi broj obuhvatio ne samo stalno nastanjene (navodno njih samo 7—10) nego i sve druge Dubrovčane koji su se našli u naselju u vreme popisivanja, tj. i one na privremenom boravku.⁵⁹ Da bi se ustanovio značajni kvantitativni pokazatelj, treba rezimirati ono što je ovde dosad saopšteno na osnovu sigurnih vesti o stalnoj naseljenosti. Tablica prema decenijama izgledala bi ovako:

60-ih godina:	15 stalno nastanjenih trgovaca i zanatlija
70-ih godina:	3 stalno nastanjenih trgovaca i zanatlija
80-ih godina:	2 stalno nastanjena trgovca i zanatlije
90-ih godina:	17 stalno nastanjenih trgovaca i zanatlija
1500—1509:	17
1510—1520:	26

U odnosni broj nisu uvršteni momci (famuli), a iz potonje decenije samo oni koji su u naseobini umrli 3—4 godine po isteku decenije; iz ranije decenije uzimani su samo oni koji se izričito pominju, mada je bilo pojava da su neki u koloniji duže živeli i nisu se oglasili u deceniji koja bi im ovde bila srednja (na primer Dominko Kr. Gradić iz 90-ih godina i 1510—1520). Zbog toga treba uzeti da je stvarni broj prisutnih bio veći. Pazilo se kod alternativnih imena (Alegretov—Radosalić) da se određena ličnost dvaput

⁵⁴ HAD, Cons. min. XXXIV, 256' od 18. VIII 1523. (Andrija Milatović će sakupiti pokojnikova dobra).

⁵⁵ HAD, Div. canc. CIV, 202' od 15. XI 1513. (krojač za Marina Krist. Gradića i braću); CV, 90 (za Nikolu Vlatkovića); Div. not. XCV, 4' (krojač za Frana Iv. Bratosaljića); XCV, 11' (za Bartola Iv. Bratosaljića); XCIV, 1' od 23. XI 1514. (za Stjepana Ant. Bratosaljića); XCII, 126' od 31. X 1515. (za Stjepana Ant. Bratosaljića).

⁵⁶ HAD, Div. not. XCIV, 88' od 9. VIII 1518. (1514).

⁵⁷ Jedan primer: HAD, Div. not. XCII, 2 od 23. XI 1514: isporuka obrađenog kamena Stjepanu Ant. Bratosaljiću).

⁵⁸ O. Zirojević, Carigradski drum, 125; O. Zirojević, Smederevo, Oslobođenje gradova, 199.

⁵⁹ T. Popović, n. n., 145.

ne izbroji. I kod sudijskih kolegija nisu bez posebne analize uneseni svi članovi suda i tužitelji. Razume se, prikazani broj nije bio obavezan svake od deset godina decenije, jer je u toku decenije bilo i umiranja i dolaženja u naseobinu i posle početka decenije. Zbog toga, godine 1516. u Smederevu nije moralo biti baš 23 starišine domaćinstava i drugih odraslih muških članova porodice, nego su zaista mogli biti obuhvaćeni i oni na prolazu ili privremenom boravku, ali broj takvih nije bio velik, s obzirom da je bilo i odraslih momaka u kući nosilaca trgovačke firme; takvih privremenih bilo je najviše tri-četiri. Relativno velik broj Dubrovčana 60-ih godina XV veka pokazuje nastavak ranije situacije kad je za vreme despotovine u Smederevu boravilo na stotine Dubrovčana (ili se oni bar tako mogu fiksirati, jer je najveći broj sudskih parnica vođen u naseobini).

Primećuju se ljudi istog prezimena ili čak i istog očevog imena, dakle braća, rođena ili stričevići. Pored dva plemića (jedan Sorkočević i jedan Gučetić), naglašena je pojava bastardnih članova nobiliteta, tj. vanbračnih sinova patricija. Dva Bunića bilo je na samom početku a potom dva rođena brata Bunića u drugoj deceniji XVI veka. Jedan Gradić bio je tu krajem XV veka, a zatim njih dvojica 20 godina kasnije.

S obzirom na značajno prisustvo Dubrovčana u Smederevu, počev od 1510. Dubrovačka Republika je morala biti pažljiva prema predstavnicima turske vlasti. Jednom je darovan mesni kadija (1516)⁶⁰, a 1521. dar je u Smederevu primio i sultan na svom pohodu na Beograd.⁶¹

III. *Dubrovačka naseobina u Smederevu u senci Beograda (1521—1606)*

Tursko osvojenje Beograda predstavljalo je odlučujući događaj za celo srednje Podunavlje. Na vanrednom položaju, gde se ukrštaju kopneni i vodeni putevi, naročito prema severu i jugoistoku, uz to i veliki garnizon iz koga su polazile trupe na pohode u Ugarsku i u koji su vojske snosile bogati ratni plen, Beograd već od pada Budima (1541) postaje i značajno trgovačko središte. Dubrovačka kolonija u njemu od sredine XVI veka postaće jedna od najznačajnijih u evropskom delu Osmanlijskog Carstva, u čiju će poslovnu mrežu ući i dotad značajnije trgovačke naseobine. Beograd će tada imati funkciju kakvog Dubrovnika—dva, sa čijih će

⁶⁰ HAD, Cons. min. XXXII, 150 od 9. V 1516. — Darivanje sandžak-bega 1528: Cons. rog. XXXIX, 53.

⁶¹ M. Dinić, Građa II, 92.

se stovarišta roba dalje raspoređivati u manje naseobine, dakle ulogu koju je i Smederevo počelo sticati na deceniju i po pre turskog osvojenja Beograda. Iako ne odmah, i Smederevo će ući u radius dejstva beogradskog čvorišta dubrovačke trgovine.

I posle prelaska Beograda u turske ruke Smederevo je smatrano jednim od glavnih središta dubrovačkih trgovaca na Balkanu. Naime, u uredbi dubrovačke vlade o uvozu robe iz Turske od 20. jula 1523. odlučeno je da se kuriri pošalju u glavna mesta Turske u kojima posluju dubrovački trgovci i da se obaveste da se u Dubrovnik, Herceg-Novi i okolne luke dovoze koža, pokrivači, vuna, tkanina raša, stoka i prehrambeni proizvodi.¹

Prema jednoj pretpostavci, Dubrovčani koji su možda dočekali u Beogradu tursko osvojenje grada, odmah su se iselili u mesta u kojima je posle razaranja u Beogradu bilo više mogućnosti za unosno poslovanje. Hipoteza je načinjena pozivajući se na zapis od 11. novembra 1521, da su neki Pavle Miloradović i neki Rusović »venuti da Smederevo et da Belgrado«. U tom slučaju Smederevo bi bilo utočište Dubrovčana koji su bili prisiljeni da se privremeno uklone iz Beograda. Septembra 1527. registrovan je prvi veći prekršaj od strane Dubrovčana koji su iz Smedereva odlazili u Beograd. Trgovac Damjan Lukin je u Gabeli iskrcao s jedne strane lađe neke tkanine, koje je bez plaćanja carine odvezao u Smederevo i Beograd. Iz Smedereva su prešli u Beograd Marin M. Radatić (Radattis, pre početka 1529), Frano Nat. Nalješković (Nale, pre 1531) i drugi. Preseljenici iz Smedereva dali su značajan prilog osnivanju nove dubrovačke naseobine druge decenije po zauzimanju grada.²

Ni u trećoj deceniji veka Dubrovčani u Smederevu nisu bili bezbedni na svojim putovanjima. Oktobra 1526, dok je sprovodio karavan sa tkaninama iz Dubrovnika za Smederevo, poginuo je kod sela Dabnice (kraj Sjenice) Bartol Iv. Bratosaljić.³ On je 20-ih godina vodio trgovačko društvo sa Andrijom Mat. Pribisaljićem, isto tako trgovcem u Smederevu, i sa svojim rođakom Stjepan Ant. Bratosaljićem, koji mu je bio punomoćnik u Dubrovniku; to

¹ B. Hrabak, Dubrovački trgovci u Beogradu pod Turcima 1521—1551. godine, Godišnjak grada Beograda XIII (1966), 30. — Mesta su nabrojana sledećim redom: Bosna, Skoplje, Sofija, Smederevo, Beograd, Novi Pazar, Trnovo (Isto, 42).

² B. Hrabak, Dubrovački trgovci u Beogradu, 30—1.

³ HAD, Cons. rog. XXXVIII, 171 od 17. X 1526 (da se konzervatorima dobara ustupi na upotrebu »chochiumum imperatoris de petomangi«, tj. sultanov akt kojim je regulisano pitanje nasleđa umrlih Dubrovčana); Div. canc. CXV, 52'—3' (uputstvo konzervatora dobara punomoćniku da pođe u Novi Pazar i preko trojice tamošnjih dubrovačkih trgovaca izdejstvuje povratak akca karavana i da prikupljenu robu koja se nalazila kod dubrovačkih trgovaca pohrani kod jednog muslimana, s tim da troškovi na kadiju i druge čini uz saglasnost pomenute trojice).

društvo imalo je dužnika po teskerama za 158.522 akče (oko 3.000 dukata).⁴ Bartol je poslovao i sa Beogradom posle 1521. godine. Kod podele ostavštine u trgovačkom društvu je ostalo još 2.000 akči glavnice.⁵ U karavanu koji je Bratosaljić predvodio bilo je tkanina koje su pripadale većem broju dubrovačkih trgovaca u Smederevu. Zlatar Orsat Lukin bio je vlasnik za 7.573 akče, Marin Gr. Sumičić za 6.509, Nikola Mark. Sirković za 6.098, Petar Nik. Radeljić za 6.059, Petar Šišatović, koji se ranije javljao iz Niša, bio je sopstvenik za 4.544 akče, kaogod i Džore Mar. Stojković (Staj); najzad, kožar Dragoje Radonjić imao je tu 1.135 akči.⁶

Slučaj napadanja i pljačke smederevskih trgovaca na putu u Dubrovnik desio se i dve godine kasnije.⁷ Neposredno pre ubistva 1526. poslanik na putu iz Smedereva za Dubrovnik bio je pokraden.⁸ Nešto kasnije (1533) smrt je na putu zadesila i Marka Smederevca koji je obavljao kurirsku službu između Dubrovnika i Podunavlja.⁹

Pored Bartola Iv. Bratosaljića 20-ih godina isticao se u smederevskoj naseobini kujundžija Andrija Ilić. Najpre je vodio po-

⁴ HAD, Div. not. XCVI, 63 od 3. X 1521 (društvo je obrazovano 28. IX 1518. i u njega je Stjepan investirao 1.132 a Bartol 500 dukata); Proc. not. XIIIa, 244'—45 od 14. X 1523.

⁵ Bartol Iv. Bratosaljić se prvi put javio u arhivskim knjigama 15. jula 1519; tada je već morao biti ugledniji trgovac, kad se javlja kao drugi od četiri svjedoka na inventaru stvari jednog dućana u Smederevu (HAD, Div. canc. CIX, 35). O vremenu njegove pogibije ne slažu se podaci. Prva vest koja o tome govori datirana je u Dubrovniku 22. oktobra 1526, a navodi se da se ubistvo dogodilo 19. oktobra. Znatno kasnije vest od 21. XI 1526. navodi 9. novembar. Konzervatori dobara izabrali su župljanina Mihoća Iv. Vitkovića kao svog punomoćnika; trebalo je raditi ne samo na mestu delikta nego i u Novom Pazaru, o čemu su svedočili neki tu načinjeni troškovi. Konzervatori su poručili dubrovačkom trgovcu u Smederevu Andriji Mat. Pribisaljiću da položi račune o nađenim i naplaćenim dugovima; glavni sakupljač dobara bio je Frano Ivanov, pokojnikov brat (Div. not. XCIX, 127; Div. canc. CXV, 52', 103'—4).

Jedan dokumenat datiran u dubrovačkoj kancelariji 25. maja 1530. daje podatke o poslovanju Bartolovom (Div. canc. CXVIII, 7'—8). Bartol je sa Andrijom Pribisaljićem imao kompaniju; u poslednjem preseku ona je imala vrednosti za 2.046 dukata; tu je bilo dugova za 105.264 akča i 1.043 dukata. Bratosaljić je imao poslovnih veza i sa Beogradom. Njegov kapital kad je poginuo iznosio je verovatno do 2.000 dukata, što bi svakako odgovaralo jačem dubrovačkom trgovcu iz naseobine u doba njegove aktivnosti u muževnim godinama. Takvi su trgovci obično do svoje smrti sabrali do 3—4.000 dukata, te se kao bogati ljudi vraćali u Dubrovnik da tu provedu starost.

⁶ HAD, Div. canc. CXV, 103'—4.

⁷ Odmah je o gornjem bio obavešten trebinjski subaša, te je nešto robe spaseno, a subaša je dao neke Vlahe zatvoriti (HAD, Lett. Lev. XX, 48). Pljačka se dogodila 7. oktobra kod sela Duovina (?) (Lam. for. LXXXIX, 26 od 10. X 1528).

⁸ HAD, Cons. rog. XXXVIII, 137 od 20. VII 1526.

⁹ HAD, Cons. min. XXXVII, 151'.

slove u Smederevu, a zatim se beleži kao trgovac u Beogradu, kada se tamo učvrstila dubrovačka naseobina. U prvoj polovini 20-ih godina bio je agent nekih iz Dubrovnika, a u drugoj polovini decenije imao je poslovno društvo sa Bartolom Bratosaljićem. Andrijina poslovanja bila su velikog stila, jer je, na primer, jedna novčana iskaznica iznosila oko 2.500 dukata.¹⁰

Druga poznata porodica dubrovačkih trgovaca u Smederevu u ono vreme bili su Sumičići, Marin i Ivan Grgurevi i Ivan, sin Martina Grgureva, koji je živio u Dubrovniku i tu obavljao poslove za rođake. Njihovo naglo podizanje treba ubicirati sa 1513. godinom, kad su za nepune dve nedelje povelili sobom trojicu dečaka u naseobinu; to se ponovilo i oktobra 1514, odnosno prvih dana 1522. godine.¹¹

I u ovoj deceniji nekoliko Dubrovčana ostavilo je kosti u Smederevu — Benko Radov (1519), kompanjon Andrije Milatovića¹² i Konavljanin Vlahuša Vukosavljević, trgovac.¹³ Od ostalih trgovaca češće se, naročito zbog svojih nenaplaćenih dugova, pominje Marin Cvjetkov.¹⁴ Ivan Pavlov(ić) iz Trstena zvani Gigant je (1525) dugovao 625 dukata pomenutom Nikoli Vlatkoviću.¹⁵ Benko Dj. Kresmanović je na terenu koji je pripadao Omer-begu u Smederevu sagradio radnju, koja je oko 1520. bila već u vlasništvu Paskoja Krist. Alegretova; sin ovoga je, na zahtev nekog Turčina, tu radnju prodao.¹⁷

¹⁰ Podaci o njemu postoje tek od 20-ih godina. Svoju majku, preljuzvune, postavio je 24. IX 1522. za punomoćnika (HAD, Proc. not. XIIIa, 198'). Godine 1523. bio je trgovački agent dvojice trgovaca iz Dubrovnika, Antuna Mihovog i krojača Pavla Teodorova (Div. canc. CXII, 104'). I on je opljačkan kod Trebinja oktobra 1528, izgubivši balu od 12 peča tkanina i balu kamelota (Lam. for. LXXXIX, 26). U drugoj polovini 20-ih godina vodio je trgovačko društvo sa Bartolom Iv. Bratosaljićem. Maja 1529. Andrija se obavezao da će dati kompaniji 1.043 dukata (Div. canc. CXVIII, 7'—8); ova poslovna zajednica morala je imati veliku delatnost, pošto je 1530. godine zabeleženo da Andrija duguje pokojnom Bartolu Bratosaljiću, po jednoj ispravi, 9.450 dukata (Isto).

¹¹ HAD, Div. not. XCI, 29, 32', 34'; Deb. not. LXXVI, 203'; Div. not. XCVI, 93.

¹² HAD, Div. not. XCV, 45—5' od 24. II 1520. (izbor arbitara u sporu kompanijskih strana).

¹³ HAD, Liber dotium XIII, 89' od 4. XI 1527 (miraz njegove sinovice).

¹⁴ HAD, Deb. not. LXXII, 91', 241; LXXVIII, 130'; Liber dotium XII, 80' (daje manju svotu za miraz neke Konavljanke). Umro je marta 1532. u Smederevu. Za sakupljača ostavštine izabran je Nikola Vlatković (Div. canc. CXX, 100); vidi i: Cons. min. XXXVI, 283.

¹⁵ HAD, Deb. not. LXXVIII, 194'. — Nikoljin punomoćnik u Dubrovniku sekvestrovaio je osam »sopramana« Bartola Radičevića koji su se nalazili u rukama Šime Vukičevića za dugovanih 155 dukata (Div. canc. CXII, 128' od 11. II 1524).

¹⁶ HAD, Deb. not. LXXVII, 24' od 3. VIII 1525.

¹⁷ HAD, Cons. rog. XXXV, 190' od 27. II 1520 (intervencija smederevskog sandžak-bega u Dubrovniku u vezi s prodajom radnje).

; Natal (Božo) Bar. Vukojević (30-ih godina trgovac u Beogradu) jula 1528. sklopio je trgovačko društvo sa Lukom Ml. Bunićem, primivši od njega 7.900 akči.¹⁸ Kompaniju je tada sa Lukom Mladjenovićem imao i Djuradj M. Staj sa svojim drugovima, no poslovi su se morali regulisati preko suda.¹⁹

Ukupna zaduženja dubrovačkih trgovaca iz Smedereva u Dubrovniku ove decenije pokazala su redukovane iznose:²⁰

Godina	broj zaduženja	iznos u računskim dukatima
1525.	1	600
1526.	1	292
1528.	5	1.265
1529.	10	5.271 duk. i 34 groša

Kod uzimanja kredita zapažaju se samo neka imena: Nikola Vlatković, brat prezvitera Bartola, sam je uzeo 1528. i 1529. godine 2.001 dukat, a zajedno sa kompanjom Ivanom Pavlovim još 2.490 dukata, ali je s druge strane sam otvorio (1525) kredit Marinu Radatiću iz Smedereva. Ovaj posljednji je ukupno podigao 951 dukat zajma. Toliko otprilike i drugi ugledni Smederevac Martin Gr. Sumičić. Marin Cvjetkov uzeo je dopunskog kapitala za 720 a Ivan Pavlov 610 dukata. Za sve te trgovce od imena bio je dopunski kapital u uslovima koji su još bili povoljni.

Tridesetih godina naseobina u Smederevu bila je u stagnaciji. Trojica dubrovačkih trgovaca u Smederevu bili su dužnici Bartola Iv. Bratosaljića — Radoslav Stipanović, Ivan Vukićević i Vlaho Vlahotić.²¹ Frano B. M. Nalješćević uzeo je u toku dva meseca 1531—32. godine dva momka.²² U Smederevu su tada poslovali i Andrija Milatović,²³ Djuradj Mat. Stojković (Staj)²⁴ i Paskoje Marinov.²⁵

¹⁸ HAD, Sent. canc. XCIII, 112' od 16. VII 1530.

¹⁹ HAD, Cons. min. XXXVI, 188 od 15. XII 1530.

²⁰ HAD, Deb. not. LXXVII, 91'; LXXVIII, 30, 34', 35—5', 100, 107'; LXXVIII, 129', 130', 139, 139', 159, 160, 170', 187, 194', 195', 200'.

²¹ HAD, Div. canc. CXVIII, 7'—8 (9.555, 7.400 i 400 akči).

²² HAD, Div. canc. CXX, 10' (13. XI 1531) i 41' (2. I 1532).

²³ HAD, Div. canc. CXVII, 108'—9 od 29. XI 1529.

²⁴ HAD, Cons. min. XXXVI, 188 od 15. XII 1530. (on i kompanjoni sporili su se sa Lukom Mladenovićem).

²⁵ HAD, Pacta matrim. XIII, 43' od 14. X 1534. (ženin miraz od 180 dukata, kome je on dodao još 160).

Zaduživanja u Dubrovniku 30-ih godina ne bi značila povećano ulaganje u robu nego besparicu usled nagomilanih i nenaplaćenih veresija u Turskoj. Tabela bi te decenije izgledala na sledeći način:²⁶

Godina	broj zaduženja	iznos u računskim dukatima
1530.	5	2.198
1531.	5	3.285 1/2
1532.	5	592
1533.	5	947 duk. i 9 gr.
1534.	6	1.782
1538.	4	639 1/2
1539.	2	216

Zajmoprimci su tih godina bili: Marin Cvjetkov sam i izuzetno sa kompanjom Radom Stjepanovim (1538), Nikola Vlatković, Petar Vukosavljević, Marin Mar. Radatić i izuzetno Frano Radatić (1538: 65 duk.) i Jero Djurdjev (1534: 401 duk.).

Novi i značajni poslovni talas nastao je 40-ih godina: s padom Budima i otvaranjem mogućnosti u Panoniji zapljusnuo je i Smederevo. Tada se pojavljuju skoro dvadesetak novih imena dubrovačkih privrednika u Smederevu. Iako opet mnogoljudna, naseobina nije imala raniji značaj, jer je već bila u senci jače kolonije u Beogradu.

Od trgovaca iz ranije decenije najčešće se u dubrovačkim arhivskim knjigama beleži Paskoje Marinov, koji je u Smederevu poslovao više od dve decenije. Djetići koje je uzimao u službu svedočili su o tome da su se Paskojevi poslovi širili. U Dubrovnik je dovezio vosak, kordovan i druge artikle, koje je dobavljao i iz oblasti Kučajne i od Turaka kožara, a znali su ga poslovni ljudi čak i od Budima.²⁷ Ivan Djurdjević, kada se razišao sa Paskojem,

²⁶ HAD, Deb. not. LXXIX, 38', 43, 43, 47, 58'; LXXIX, 132, 132, 148', 148'; LXXIX, 188, 225', 234, 238, 239; LXXX, 6' 37, 37', 37', 37', 38; LXXX, 48, 59, 59, 59, 59, 59; LXXXI, 132, 149, 203', 203'; LXXXII, 24, 29.

²⁷ Arhivski podaci za poslovnu biografiju: HAD, Div. not. CVI, 172' (famul); Div. not. CVII, 229' (famul); Div. not. CVIII, 292 (krojačev sin kao famul); Div. canc. CXXXIII, 36—6' (služavka za rad u kući). Četvrtog septembra sklopio je trgovačko društvo sa svojim bivšim djetićem Ivanom Đurđevićem, pri čemu je osnovni uslov bio da obojica rade u Smederevu i van njega; Paskoje je uneo 33.000 a Ivan 15.500 akči, kojim novcem su imali da manipulišu obojica (Div. not. CIX, 168). Ako je ovo bio sav Paskojejev kapital, on nije bio velik. O društvu vidi i: Div. not. CXII, 60; CX, 263 (prekid rada juna 1550).

U prvoj polovini 50-ih godina Paskoje je trgovao sam za svoj račun.

zadugo se nije snalazio, te su isplate preuzetih kredita mnogo kasnile. Kada je umro (1563), iako su i kod njega poslovi rasli, taj bivši djetić nije bio znatniji trgovac.²⁸ Iz istoga vremena javljaju se u arhivskim zapisima i braća Dinko i Mato Petr. Duperovići. Ni Dinko, koji se češće sreće u arhivskom materijalu nije bio neki veći trgovac; pada u oči da su Dinka češće birali za tutora i prikupljača zaostavštine.²⁹

Prvih dana 1544. godine umro je u Smederevu Petar Vukosaljić, berberin, koga je više privlačila unosnija prodaja tkanina uzetih na kredit i uopšte trgovina.³⁰ Onim što je prikupljeno iz njegove ostavštine rukovao je smederevski trgovac Antun Andrijić, koji se ozbiljno upustio u poslovanja. Bio se povezao sa Beogradom, gde je živeo i poslovao njegov kompanjon Nikola Marinović. Izgleda, međutim, da nije raspolagao većim kapitalom, nego da je

Poslovi su se i dalje proširivali, te je 3. januara 1554. uzeo za djetića Nikolu Iv. Đurđevića (Div. not. CXIII, 73—3'), a nešto kasnije i Mihoča Lučića (Div. canc. CXXXVIII, 252—2') Izvezio je i vosak u Dubrovnik (Div. canc. CXXXII, 137). Pisaru Velike carinarnice Đuri Luginiću Paskoje je slao vosak, kordovan i drugu robu, čime je Luginić dalje manipulisao (Div. not. CXL, 111). Paskoje je umro prvih dana januara 1555. u Smederevu; njegova udova Draga nije mogla pravno upravljati imanjem (Tut. not. II, 39'; Div. not. CXIV, 150'). Punomoćnik za sakupljanje dobara u Turskoj postao je zet mu Rado Alegretov (Cons. min. XLIII, 233'). Glavni dužnik bio je bivši kompanjon Ivan Đurđević, koji, izgleda, još ni tada nije namirio obaveze iz trgovačkog društva. Dobra u Turskoj stvarno je sakupio Ivan Đurđević; iz inventara se vidi da je Paskoje uzimao štavljene kože (pellame) od emina Kučajne (za 13.000 akči), da su mu kožari Turci bili dužnici, da je u Smederevu postojao posebni emin za vosak, da je mesečna zemljarina za Paskojev dućan iznosila 20 akči, da je za 3.730 akče bio dužan Nikoli Lučiću a da su njemu bili dužni Dominko Duperović i Ivan Dabojević (Div. canc. CXL, 170).

²⁸ Podaci za poslovnu biografiju: HAD, Deb. not. LXXXV, 45' (isplata zajma od 54 dukata kasnila je četiri godine); Div. not. CXII, 201 (famul); CXVI, 9, 77, 77,184' (četiri famula za pola godine); Div. canc. CXXXVII, 217 (stari famul Vice Ivanov); Cons. min. XLIII, 233' (dugovi); Div. not. CXIV, 61, 132'; Tut. not. II, 140 (umro poslednjih dana juna 1563); Cons. min. LVII, 95 (dućan dat u zakup kompanjonu Petru za 200 akči godišnje; jevtino jer verovatno slabo); Div. canc. CXXXVII, 207—7' (taj dućan sa kućom pripadao je do marta 1553. Nikoli Mark. Sirčeviću).

²⁹ Podaci za poslovnu biografiju: Had, Div. not. CVII, 113' (prvi pomen 7. II 1548; uzeo famula); Div. not. CX, 210' (sa bratom Matom, takođe trgovcem u Smederevu platiće 503 dukata kredita); Div. canc. CXXXVII, 22 (famul); Tut. not. II, 39' (tutor sinovima umrlog u naseobini); Div. not. CXIV, 616 dao robu na kredit u naseobini); Div. canc. CXL, 203 (famul); Tut. not. II, 75' (konzervator dobara jednog trgovca umrlog u Smederevu); Div. canc. CXLVIII, 14—14' (famul); Div. canc. CXXXI, 156 (famul brata Mata).

³⁰ HAD, Cons. min. XL, 25, 95, 107' i 108 (zlato i prstenje upućeno trgovcu u Smederevu Antunu Andriću, verovatno da ih unovči); Div. not. CVIII, 272 (slanje 395 dukata Andriću da s njim posluje dok deca ne odrastu); Div. not. CVII, 243 (donošenje pokojnikovih tkanina u Smederevo da ih prodaju dvojica beogradskih trgovaca).

ovaj upravo stigao uz veće trgovce i, sasvim prirodno, povezujući se sa mnogo snažnijim beogradskim tržištem. Umro je u Smederevu u leto 1553. godine.³¹ S poslovnim kapitalom imao je nevolja i Luka Andrijin, sin sitnoprodavca iz Dubrovnika, koji je s vremena na vreme koristio kredit iz rodnog grada, ali se stalno dešavalo da ne bi na vreme odgovorio svojim novčanim obavezama.³² Sličan ovom bio je Marin Nik. Brojić, koji se, na primer 1543. triput zaduživao na male svote u Dubrovniku, a kod isplate dugova prosečno kasnio za četiri meseca.³³ Ista je sudbina pratila i dva smederevska trgovca sa istim prezimenima — Ivana i Stjepana Radovih. I jedan i drugi uzimali su pozajmice u zavičaju, koje nisu isplaćivali na vreme; razlika je bila samo u tome što je kod Stjepana kredit bio mnogo veći (1510 dukata).³⁴

Jedan od značajnijih i stabilnijih trgovaca u Smederevu 40-ih godina bio je Mihoč Đurdjević. Tada je imao punomoćnike u Dubrovniku a dužnike i van Smedereva kao i u samoj naseobini. Za nešto više od godine dana poveo je tri famula.³⁵ U to vreme radio je u Smederevu i Petar Radosaljić, koji je 1548. uzimao djetice u Dubrovniku³⁶ i postavio za svoga punomoćnika u Dubrovniku kru-

³¹ U prvoj polovini 40-ih godina vodio je trgovačko društvo sa trgovcem iz Beograda Nikolom Marinovićem; jula 1542. uzeli su kredit u Dubrovniku na 215 dukata, čija je isplata kasnila godinu dana (HAD, Div. not. LXXXIII, 88'). Njegovu vezu sa Beogradom pokazuje i njegovo imenovanje za punomoćnika jednog trgovca iz Dubrovnika da se od beogradskog trgovca Radiča Petrova (1547) naplati 1.007 dukata i 100 groša, koje mu je ovaj dugovao više od dve godine (Proc. not. XVIII, 251; XIX, 4'); Div. canc. CXXXI, 222' (kod njega su se nalazili novac i stvari pokojnog Nikole Vlatkovića); Deb. not. LXXXIII, 87 (u Dubrovniku ga je zaduživao kao punomoćnik Ivan Stjepanović zvani Starac); J. Tadić, Dubrovačka arhivska građa o Beogradu, knj. I, Beograd 1950, 44 (uterivao potraživanja jednog patricija u Beogradu i Mostaru). Cons. min. XLIII, 102' (umro u Smederevu 1553; za prodaju dobara); Tut. not. II, 20 (konzervatori dobara; vrednost zaostavštine nije zabeležena).

³² HAD, Div. canc. CXXIX, 103 (1541. zadužio se u Dubrovniku na 342 dukata i 10 groša; isplata nije pala na vreme); Div. not. CX, 173 (isti slučaj 19. II 1542. sa 284 dukata i 30 groša); Div. not. CIX, 135 (pozajmica od 112 dukata i 30 groša vraćena je tek maja 1547).

³³ HAD, Deb. not. LXXXIII, 73', 75.

³⁴ HAD, Div. not. CVIII, 272 i 239.

³⁵ Mihoč Đurdjević javio se u dubrovačkoj arhivskoj dokumentaciji 1539. obligacijom na 180 dukata, koja je naplaćena sa zakašnjenjem (Div. not. CVI, 105). Od februara 1544. do aprila 1545. uzeo je na službu tri mladića, od kojih jednog iz Herceg-Novog i jednog Srbina iz Srebrnice (Div. canc. CXXIX, 129 i 244'; CXXX, 236' 258'). Punomoćnik u Dubrovniku Ivan Stjepanov zvani Starac (Proc. not. LXXVII, 268'; Proc. canc. II, 221) mu je uzimao momke ili ga zaduživao (Deb. not. LXXXIII, 234). Za robu primljenu na veresiju u Smederevu bili su mu dužni i neki Dubrovčani (Div. not. CVIII, 100).

³⁶ HAD, Div. not. CIX, 279 (Ivan Lukin sa Šipana).

ševačkog trgovca Petra And. Božidarovića.³⁷ Grupi dubrovačkih trgovaca u Smederevu treba priključiti i Milobrata Radosaljića, koji je u svom testamentu (30. septembra 1549) zapisao da duguje Abraamu ,verovatno Jevrejinu u Smederevu.³⁸

Četrdesetih godina počeo je poslovati u Smederevu i Pavle Radov, koji se u arhivskim knjigama javlja u velikom vremenskom rasponu od 1547. do 1582. godine, kada se još nalazio u životu. Te i sledeće decenije vodio je trgovačko društvo sa Nikolom Lučićem i Petrom A. Božidarovićem iz Kruševca. Godine 1582. kao ugledni trgovac jemčio je u jednom slučaju da će se neka isplata uredno obaviti.³⁹ Nikola Lučić takođe je bio dubrovački trgovac koji je tada počeo poslovati u Smederevu.

Zaduživanja smederevskih trgovaca 40-ih godina pokazuje tablica:⁴⁰

Godina	broj zaduženja	iznos
1542.	12	5.781 duk. i 24 gr.
1543.	13	2.797 duk. 4 gr. 30.000 akči i 100 jelenjih koža
1544.	24	9.292
1545.	22	6.782 duk. 37 gr i 2.200 akči
1546.	15	6.047 duk. i 38 gr.
1547.	10	1.830 duk. i 22 gr.
1548.	6	1.577 duk. i 28 gr.
1549.	4	1.431

Kredite su u Dubrovniku primali: Paskoje Marinović, Mato P. Duperović, Luka Andrijin, Mihoč Djurdjević (sam i za kompaniju

³⁷ HAD, Proc. not. XIX, 41 (skupljanje dobara i zaduživanje na bilo koju sumu).

³⁸ HAD, Test. not. XIV, 151'—2'.

³⁹ Podaci za poslovnu biografiju: HAD, Div. not. CXIII, 201' (kompanija između Pavla Radovog, Nikole Lučića i Petra Božidarovića; poslovala i sa Vlahom Vukosaljićem, koji joj je ostao dužnik); Div. not. CLXXII, 103—1 (juna 1582. Pavle se javlja kao jemac kompanije triju trgovaca u Smederevu na 50.000 kod kupovine triju dućana).

⁴⁰ HAD, Deb. not. LXXXIII: 15, 18', 22', 23, 23', 27, 28, 48, 48', 49, 51, 51; LXXXIII, 73', 73', 75, 88—8', 88', 89, 101, 107, 116, 118', 119, 120; LXXXIII, 127', 129', 142, 170, 178', 179, 179, 188, 188', 189', 192, 192, 192, 192, 192', 193, 193, 193, 194', 208', 209, 209, 209, 209; LXXXIII, 215, 216, 220, 220', 225, 234, 247, 247, 249', 249', 252, 258', 258', 268', 269, 274, 276, 278, 278', 279, 285; LXXXIV, 12, 13, 14, 14', 19, 22, 25', 27', 28, 28, 29, 30, 52, 61, 70; LXXXIV, 78, 78, 80, 84, 129, 133, 144', 145, 161, 167'; LXXXIV, 173, 173, 173, 173, 178', 222; LXXXV, 6—6', 6', 7, 10'.

sa Antunom Andr. Radovim), Marin Nik. Brajić, Antun Andr. Radov (sam i kao punomoćnik Nikole Marinovića iz Beograda, odnosno u ime kompanjona Petra Andr. Božidarovića iz Kruševca), Dominko Petrov, Stjepan Radov. Kao majstore za pravljenje trgovačkih društava treba navesti Antuna And. Radova, koji ih je kod zaduživanja u Dubrovniku imao tri: jedno u Beogradu, drugo u Smederevu i treće u Kruševcu. Njegov kompanjon Mihoč Djurdjević izgleda da je teško odlazio u Dubrovnik, tako da mu je tamo (od 1545) kao jemac i punomoćnik poslove svršavao poznati Ivan Stjepanović zvani Starac. Najveći konsument kredita, Paskoje Marinović je 1547. imao poslovno društvo u Smederevu sa Ivanom Djurdjevićem. On je decembra 1548. istupio u Dubrovniku i kao jemac za kredit Kreševljanina Jure Ratkovića koji je trgovao u Budimu.⁴¹

Pedesetih godina i dalje pridolaze novi trgovci u dubrovačku naseobinu u Smederevu. Pri tome, generacija trgovaca koji su u Podunavlje došli oko 1520. godine ili i kasnije silazi sa poslovne pozornice. Godine 1552. beleži se da je pokojni Radonja Radosaljić zvani Žurović.⁴² Sledeće godine pominju se kao umrli Djuro sin Luke i Kate⁴³ i Marin Cvjetkov zvani Baba,⁴⁴ početkom 1555. nije više bio u životu ni Paskoje Marinović⁴⁵, a godine 1557. Vlaho Vukov⁴⁶ i Konavljjanin Vlahuša Vukosaljić⁴⁷. Vukosaljić je umro na putu iz Dubrovnika u Smederevo, negde kod Foče, kad je sprovodio robu. Tada je vodio trgovačko društvo sa beogradskim trgovcem Božom (Natalinom) Bart. Vukojevićem, a nešto ranije bio je udružen sa Petrom And. Božidarovićem, trgovcem iz Kruševca.⁴⁸

Za trgovce u Smederevu primetno je da se oni sa oznakom svoga tržišta ne pojavljuju u plaćanju djumruka dubrovačkom zastup-

⁴¹ J. Tadić, Dubrovačka arhivska građa o Beogradu, knj. I, Beograd 1950, 217.

⁴² HAD, Div. canc. CXXXVII, 124'—5.

⁴³ HAD, Tut. not. II, 17'. Krajem 1553. umro je u Smederevu i Antun And. Radov (HAD, Cons. min. XLIII, 102').

⁴⁴ HAD, Cons. min. XLIII, 27 (odobrena prodaja dućana i kuće u Smederevu).

⁴⁵ HAD, Cons. min. XLIII, 233'. — Za naplatu obveznice koju je potpisao: Sent. canc. CXX, 6 (110 dukata, nezavisno od kompanije Ivana Đurđevića); CXXI, 95' (185 dukata), 115 (udova).

⁴⁶ HAD, Tut. not. II, 75' (i jedan trgovac iz Smedereva i Beograda).

⁴⁷ HAD, Cons. min. XLV, 16 (dozvola za kasiranje obveznice Boža Bartolova); Cons. min. XLV, 105' (dozvola za uterivanje miraza udove Pere).

⁴⁸ Podaci za poslovnu biografiju: HAD, Div. not. CXIII, 201 (kompanija sa Petrom And. Božidarovićem iz Kruševca) (Vlaho je Petru i kompanjonima ostao dužan 48.840 akča, 339 dukata i 32 groša); Div. canc. CXLIII, 169—9' (umro jula 1557. na putovanju, na kome je Vlahuša donosio razne tkanine u Smederevo); Cons. min. XLV, 69 (kasiranje obveznice Natalina Bartolova).

niku menicama koje bi trasirali na Smederevo, tj. na sebe, kad robu budu prodali. Slično je i sa meničnim sistemom plaćanja uopšte, u kome su Dubrovčani iz Smedereva jedva bili prisutni. Postoje samo dva zapisa iz kraja 1550. o trasiranju menice za Smederevo od strane dvojice Dubrovčana (Ivan Vukosaljić, Paskoje Marinović) na skromne svote od 854 i 584 akči; pri ovom transferu dvojica dubrovačkih patricija bili su jemci.⁴⁹ Menice su ovde, međutim, bile vrlo popularno sredstvo plaćanja. To se vidi i iz jedne odluke Vijeća umoljenih od 24. aprila 1561, o tome da se posluže dubrovački trgovci koji posluju u Smederevu, Beogradu i u oblasti Ugarske u naplati njihovih menica tokom meseca maja.⁵⁰

U to doba, posle turskog osvojenja Banata (1552), dalje su proširene mogućnosti Dubrovčana iz Beograda. Smederevska naseobina se tada već sasvim naslonila na susednu veću bratsku koloniju. Zbog toga je razumljivo što su poneki Smederevci (neki trgovac Ivaniš) postavljali zahtev zajedno sa svojim beogradskim kolegama da se zapleni novac neurednih platiša (na primer 1557. nekog Nikole Borhana). Grgur Mart. Sumičić, potomak poznate trgovačke tvrtke iz Smedereva, već ranije decenije prešao je u Beograd. Paskoje Marinović je čak bio verovnik beogradskog trgovca Luke Vinc. Dimitrijeva na 2.025 dukata.⁵¹ U Smederevu je (1550) jedan beogradski trgovac dao zatvoriti jednog Dubrovčanina iz Rudnika, mada mu je dao veru pa i popratno pismo da ga neće goniti za vreme njegovog poslovnog boravka u Smederevu.⁵² Sa Smederevom su imali veze i dubrovački trgovci u Transilvaniji; kad je jedan takav umro, jedan Beograđanin je stekao prava na njegovu ostavštinu ne samo u Erdelju nego i drugde na Istoku a posebno u Beogradu i Smederevu.⁵³ Nije na odmet napomenuti da je Pejo Smederevac došao u Dubrovnik kao punomoćnik transilvanskih Hercegovića.⁵⁴ Kao što se vidi, iz redova domaćih ljudi u Smederevu bilo je uglednih emigranata u susednoj hrišćanskoj državi.

Uzimanje kredita u Dubrovniku te decenije pokazuje sledeće relacije:⁵⁵

⁴⁹ HAD, Giumrucchi II, 127 i 154.

⁵⁰ J. Tadić, Građa I, 104.

⁵¹ Isto, 85, 244.

⁵² Isto, 48; B. Hrabak, Dubrovačka trgovina u Beogradu, 39.

⁵³ J. Tadić, Građa I, 53.

⁵⁴ HAD, Div. not. CXV, 228 od 21. V 1558.

⁵⁵ HAD, Deb. not. LXXXV, 26', 30', 44, 44, 44, 45', 45', i J. Tadić, Građa I, 221; LXXXV, 259, 278, 278', 281', 299', 310, LXXXVI: 7', 11', 13, 23, 24, 26',—27, 32, 62, 64, 64'; LXXXVI, 68', 68', 72',—3, 74, 78', 92, 99', 101' 102, 102', 102', 103, 104, 105, 105, 106, 109, 112', 116, 116, 121, 131', 134, 134; LXXXVI, 188', 188', 189', 194', 195, 198', 198', 205, 212', LXXXVI, 250', 256', 257', 260; LXXXVII, 30, 74', 74', 102, 111', 119—9', 123, 123'; LXXXVII, 127', 131', 132', 133, 133, 136', 140, 140', 141.

Godina	Broj zaduženja	Iznos
1550.	7	1.272 duk. i 30 gr.
1553.	6	1.469
1554.	10	1.769 duk. 37 gr. i 24 akče
1555.	24	5.590 duk. 27 groša i 48.840 akči
1556.	9	2.616 duk. i 27 gr.
1557.	4	1.281
1558.	9	1.291 duk. i 9 gr.
1559.	9	1.917 duk. i 37 gr.

⁵⁶ Podaci za poslovnu biografiju Nikole Ivanovića: Div. canc. CXLVI, 218—9 (trgovačko društvo sa Ivanišom Dabovićem na pet godina, Nikola uneo 13.000 a Ivaniš 67.000 akči a obojica robe na kredit za 5.850 dukata, Ivaniš bi poslovao u Dubrovniku i Italiji a Nikola ili njegov agent u Smederevu, rad u naseobini ocenjen sa 89,3 participacije u dobiti); Div. not. CXVII, 94' (kompanija sa Dabovićem trajala je do 1574. i predstavljala je osnovnu kariku u poslovnom uzdizanju Nikola. Dabović je kao punomoćnik zaduživao Nikolu na robu u Dubrovniku); Deb. not. LXXXIX (u doba velikog intenziteta dubrovačke trgovine u Turskoj 1565—68. Dabović je 48 puta uzimao kredit na račun društva, kompanija je još pet puta primala robu na kredit preko Martolice Drag. Crijevića, kompanija je predstavljala glavnog uvoznika robe u Smederevo); Deb. not. XC (1568—71. Dabović je društvo zadužio 21 put, što bi govorilo da je kompanija već delom stvorila svoj obrtni kapital); Cons. rog. LXII, 149' (društvo je i dalje primalo kredite, iako oni nisu registrovani u Deb. not. zbog tih nenaplaćenih zaduživanja kompanija je dovedena pred bankrot 1573.); Div. canc. CLX, 157'—8 (društvo je imalo velik broj verovnika kojima je trebalo isplatiti preko 7.498 dukata, zaplena je proširena i na poslove koje je Nikola samostalno vodio, ta svota predstavlja 2,659.000 dinara pre 1939. godine).

⁵⁷ Poslovna biografija Ivana Dabojevića bila bi sledeća: HAD, Div. canc. CXXXIX, 173' (sekvestar novca rođaka Marka Nik. Bana koji se nalazio u Ivanovim rukama); Div. not. CXVII, 94' (1558. za svog punomoćnika u Dubrovniku imenovao Nikolu Ivanovića), 193' (nenaplaćena obveznica od 310 dukata); Div. canc. CLIV, 177 i Div. not. CXIV, 70 (dva famula); Div. canc. CLIX, 147—8' (u dugotrajnoj poslovnoj zajednici sa Nikolom Ivanovićem, kad je potpuno zapelo sa isplatama 1573. Ivaniš se sklonio iz Dubrovnika da ne bi bio bačen u tamnicu, početkom te godine dobio salvuskondukt da dođe u Dubrovnik, po sporazumu sa zajmodavcima posle proglašenog bankrota 1575. bio je dužan da pošalje u Dubrovnik 860 volujskih koža »sekatica« po ceni od dukata a ostatak duga da plati godišnjim anuitetima uz 6^s zatezne kamate); Proc. not. XXIV, 182'—3 (marta 1575. napisao punomoć u Smederevu za Đuru Božidarovića da mu Nikola Lučić sakupi od raznih osoba i poslova ono što mu je pripadalo). (U to vreme poslovao je sa beogradskim trgovcem Vicenom Ivanovićem); Tut. not. III, 7, 65 (umro 1575, kod Vicenca Ivanovića ostao znatan deo njegove imovine); Div. canc. CLXVI, 6 (sekvestar nad dobrima Ivanovića da se izuzme imovina Ivana); Div. not. CXX, 126' Dabojevićeva nepokretna dobra i deo njegove pokretne imovine kupila su dva beogradska trgovca za 91.000 akči sa rokom vraćanja od 4 godine; veći dugovi koji su izuzeti sačinjavali su 37.395 akči i predstavljali su pre svega robu datu manjim smederevskim trgovcima; Lib. dot. XV, 15 (njegova žena Frana, kći dubrovačkog časovničara donela mu je 1565. miraz od 300 dukata).

Mogućnosti sa pozajmicama iz rodnog grada koristili su: Ivan Đurđević (sam i za kompaniju sa Paskojem Marinovićem), Mato Petrov Duperović (sam i zajedno sa kompanjom Dominkom, svojim bratom), Vlahuša Vukosaljić (za sebe i kompanjona Patra And. Božidarovića iz Kruševca), Ivan Dabojević (sam ili sa jemcem Ivanom Stjepanovićem).

Nikola Ivanović i Ivan Dabojević su bili značajniji trgovci koji se u arhivskim knjigama javljaju u to vreme. Kada se prvi put sreću u historijskim izvorima, oni su već samostalni trgovci. Od godine 1560. zajednički su vodili trgovačko društvo, počivajući sa skupljenim kapitalom koji je činio tek 18,53% poslovne glavnice društva. Nikola je poslovao u Smederevu a Dabojević je tada sedeo u Dubrovniku. Njihovo trgovačko društvo, koje je trajalo sve do 1574. godine, počeo je u Dubrovniku uzimalo robe na veresiju da bi tako nadomestilo kapital kojeg nikad nisu dovoljno imali. Godine 1573. društvo je doživelo bankrot, dugujući veliku svotu od 7.498 dukata. Nisu ipak bili uništeni, jer će nastaviti da trguju u Smederevu, za što su bili zainteresovani i verovnici u Dubrovniku. Dabojević je umro 1576. godine, sakupivši čiste imovine za 2.500 dukata, i pored svih peripetija.

Šezdesetih godina nastavlja se intenzivno poslovanje u smederevskoj naseobini, po istim obrascima kao 50-ih godina. Trgovci ranijih generacija nestaju, umiru, pošto su u Srbiji stekli lepu gotovinu, dok novi trgovci nailaze. Sve je manje zanatlija, jer zanat pruža manju zaradu nego promet. Treba samo spomenuti da arhivski podaci pokazuju da se 50-ih i 60-ih godina smanjilo pritičanje novih privrednika, ali da su u to vreme dubrovačke poslovne snage u Smederevu nešto bogatije ili tačnije manipulišu većim svotama novca i ulaze u krupnije poslove. Godine 1563. umro je Ivan Đurđević, a njegov dućan pod zakup je preuzeo njegov rođak Petar Paskojev.⁵⁸ Četiri godine kasnije beleži se kao pokojni Frano Radonjić⁵⁹ a za Benka Mat. Okruglića stoji da je umro »kod Smedereva«⁶⁰. Godine 1569. među živima nije više bilo ni Petra Mat. Duperovića.⁶¹ O trgovačkom društvu Miha Ivanova i Ivana

⁵⁸ HAD, Cons. min. XLIII, 233' (»vera« 23. i 1555 za dolazak u Dubrovnik i pored nenaplaćenih dugova); XLVII, 95 od 22. III 1564 (naslednik ostavštine majka Lucija; godišnja kirija za dućan bila je 200 akči); Div. canc. CXLV, 167' (1560. sekvester robe i novca u rukama dvojice poslovnih ljudi u Dubrovniku na zahtev dvojice patricija).

⁵⁹ HAD, Tut. not. II, 190 (1567, izbor konzervatora dobara); Cons. min. XLVIII, 177' (da se postavi punomoćnik za sakupljanje dobara).

⁶⁰ HAD, Tut. not. II, 185'; Proc. not. XXII, 108—8' (Ivan Lor. Sorko-čević i Marin Mar. Nalješković, trgovci iz Beograda sakupiće dobra pokojnika); Cons. min. XLVIII, 158 (dozvola da se postave punomoćnici).

⁶¹ HAD, Con. min. XLIX, 108' (udova Gracija može primiti od naslednika pokojnog Frana Nalješkovića 50 dukata za svoju prehranu).

Vukovića, iz toga vremena, ostala je beleška u arhivskim knjigama jer nisu na vreme isplatili neki kredit od hiljadu dukata.⁶²

Poslovanja Nikole Lučića 60-ih godina su se znatno proširila: uzima momke, zadužuje se, vodi trgovačko društvo sa Ivanom Đurđevićem. Decenije kasnije njegovo trgovanje se dalje razgranalo, te je Nikola uzimao dopunski kapital u Dubrovniku u obliku robe. Godine 1576. sklopio je novo poslovno društvo sa Đurom Božidarovićem.⁶³

Od većih trgovaca javljaju se po prvi put 60-ih godina Ivan Lovrjenčević i Petar Pavlov, obojica tada već samostalni trgovci. Petar je vodio trgovačko društvo 60-ih godina sa krojačem Nikolom P. Peranovićem iz beogradske naseobine. Njihovo društvo uzimalo je redovno kredite u Dubrovniku u vremenu od 1565. do 1571. godine. Međutim, poslovi kao da im nisu išli od ruke. Godine 1571. nastalo je stanje kao pred bankrot, jer je sedam verovnika u Dubrovniku zahtevalo od svojih klijenata sumu od 1.546 dukata.⁶⁴ Ivan Lovrjenčević javlja se u arhivskoj dokumentaciji u vremenu od 1565. do 1589. godine, no mora da je poslovao i pre i posle ovog termina. Bio je uopšte jedan od znatnijih trgovaca naseobine. U godinama 1567—71. i potom 1577—78. zaduživao se u Dubrovniku; u oba slučaja dopunski kapital iz rodnog grada imao je da omogući razgranavanje trgovine. Sedamdesetih godina vodio je kompaniju sa Ivanom Đurđevićem (drugim), Dubrovčaninom iz Smedereva.⁶⁵ Ivan Đurđević koji se pominje kao Lovrjenčevićev kom-

⁶² HAD, Div. not. CXVII, 78'. — Miho je septembra 1563. poveo jednog momka iz Dubrovnika u svoju službu (Div. canc. CL, 13).

⁶³ Poslovnu biografiju ocrtavaju dokumenti: HAD, Div. not. CXIII, 205' (prvo javljanje kao kompanjon Pavla Radovog i Petra And. Božidarovića iz Kruševca; Div. not. CXIV, 61 (dug Paskoju od 3.730 akče); Div. canc. CXLVI, 96 (do 1560. sa Ivanom Đurđevićem i Ivanom Lovrjenkovićem uzeo ćirilске crkvene knjige od Pjetra Gvalteručija iz Ankone); Div. not. CXVII, 3', 220, 221 (famuli); Div. canc. CL, 55 (zaključen rad društva sa Ivanom Đurđevićem); Div. canc. CLIV, 23—23' (Ivan Đurđeviću II prodao 1564. za Ivana Lovrjekovića i Đurđa Božića pet dućana sa kućicom i vrtovima u Smederevu).

⁶⁴ Poslovna biografija Petra Pavlova bila bi sledeća: HAD, Div. canc. CLV, 125 i Div. not. CXVIII, 105' (u vremenu 1565—68. njegov kompanjon i punomoćnik Nikola Peranović iz Beograda uzeo je u ime društva 13 puta kredita u Dubrovniku, društvo nije stizalo da izvrši naplate, te su obveznice posebno registrovane); Proc. not. XXIII, 87' (kompanjon Peranović je umro, a 1570. nisu namirene obveznice dospele za isplatu 1568. braći Gučetić); Div. not. CXVIII, 120' zbog nenaplaćene svote od 1.546 dukata Petar se nalazio pred bankrotom, verovnici marta 1571. doneli odluku o sanaciji: 200 talira svake godine počev od septembra 1571).

⁶⁵ Poslovna biografija Ivana Lovrjenčevića bila bi sledeća: Deb. not. 89 (kompanija sa Ivanom Đurđevićem je preko Đurđevića pet puta podigla robu na kredit u 1565—68); Deb. not. XC (1568—71. Đurđević je izvršio jedno a kompanijin punomoćnik Nikola Lučić 12 zaduženja u Dubrovniku, Nikola je primao izvozne proizvode i njima manipulisao u Dubrovniku); Div. canc.

panjon nije bio onaj istoimeni trgovac iz Smedereva koji je poslovao 40-ih i 50-ih godina (jer je taj umro 1563). Ovaj »drugi« imao je obimnih poslova, čak i sa stranim trgovcima u Dubrovniku i pre 1560. godine. Sa novim poslovnim poduhvatima došla su na dnevni red trgovačka društva koja su omogućavala uvećanje obrtnog kapitala; »drugi« se najpre uortačio sa Nikolom Lučićem a potom sa Lovrjenčevićem. Ivan Đurđević (drugi) umro je u Smederevu 1582, ostavivši ovde tri dućana i kuću, pored imovine koja je prenesena u zavičaj.⁶⁶

Zaduženje na robu iz Dubrovnika početkom 60-ih godina pokazuje sledeće razine:⁶⁷

Godina	broj zaduženja	iznos u računskim dukatima:
1560.	24	3.705 duk. i 1 groš
1561.	23	4.427 duk. i 24 groša (jedno zaduženje nije tu)

Korisnici kredita te decenije bili su: Ivan Dabojević (sam i za kompaniju sa Nikolom Ivanovićem), Ivan Đurđević (za kompaniju sa Nikolom Lučićem), trgovačko društvo Luke i Mihoča Ivanovića i Dominko Pet. Duperović sa kompanijom Vicencom Ivanovićem.

CLVII, 6' (sekvestar u Nikolinim rukama zbog duga kompanije); Proc. not. XXIV, 182—3 (potpisivanje kao svedoka na aktu u Smederevu); Deb. not. XCII, 85 i 90 (1577. dvaput se zaduživao sam do 1.450 dukata, prosečno zakašnjenje isplate iznosilo je svega dva meseca); Deb. not. XCII, 127' i 128' (1578. opet je uzeo dva kredita u Dubrovniku na 1.380 dukata, četiri meseca zakašnjenja pri isplati); Deb. not. XCII, 153 (Đurđević je bio punomoćnik kompanije, te je 1578. uzeo robe na zajam od 798 dukata; isplata je kasnila već 10 meseci); Div. canc. CLXIV, 197 at (famul); Div. canc. CLXIV, 200 at (1578. obavio za Marka Rajića kupovinu dućana sa kućicom i izbom u Smederevu od Ivana Lor. Sorkočevića); Div. canc. CLXXVIII, 147 (famul).

⁶⁶ Poslovna biografija Ivana Đurđevića (drugog) bila bi: Div. canc. CXLIV, 96 (prvi pomen 1560. u vezi s plaćanjem 450 dukata smederevskih trgovaca Gvalteručiju iz Ankone); Deb. not. LXXXIX (1565—68. trgovačko društvo sa Nikolom Lučićem 14 puta se zadužilo u Dubrovniku); Deb. not. LXXXIX (društvo sa Ivanom Lovrjenčevićem u pet navrata uzimalo je kredite u Dubrovniku); Deb. not. XC (isto društvo 1568—71. uzelo je samo jednom zajam u Dubrovniku); Div. canc. CLVII, 6' (kompanijin punomoćnik Nikola Lučić imao je dobra kompanije i sud je za dugove odredio sekvestar tih dobara u Nikolinim rukama); Div. not. CXXII, 103—4 (umro u Smederevu 1582, imao tri dućana i jednu kuću što je prodato trojici smederevskih trgovaca za 50.000 akči).

⁶⁷ HAD, Deb. not. LXXXVII, 254', 265', 265', 266, 267, 267', 267', 268, 268, 269, 269, 269', 271, 271, 274',—5, 275, 279, 279',—80, 281, 281', 282', 282'—3 i LXXXVIII, 2'; LXXXVIII, 5, 5—5', 9', 10, 18, 20, 21, 21—1', 21', 21', 23, 28, 28, 29, 29', 29', 31', 31'—2, 32, 33, 33, 33',.. — Za kasnije godine te decenije vidi delimično: J.Tadić, Građa I, 316, 327, 345, 374—77, 424—6, 434, 436—9, 443, 445, 450, 451. — Za 1569. T. Popović (n. n., 147) navodi 23 zaduženja u visini od 24.840 perpera.

Novi poslovni talas, nastao 50-ih i 60-ih godina, posle pada Temišvara (1551) i ostalog dela Banata i širenje dubrovačke trgovine u jugoistočnu i istočnu polutinu panonskog basena nastavljalalo se, iako nešto usporenim tempom 70-ih godina. Tada se i u smederevskoj naseobini javila nova grupa inicijativnijih privrednika.

Lazar Grgurović poslovao je 70-ih godina u kompaniji sa Nikolom Dragičevićem, dubrovačkim trgovcem iz Lipova (istočni Banat), koga je postavio za svog punomoćnika: na prokuri koju je Lazar sastavio u Smederevu 6. decembra 1575. javljaju se kao svedoci Ivan Saraka, pripadnik patricijske porodice i Đuro Rajčević, obojica iz smederevske naseobine.⁶⁸ Vice Ivanović je takođe bio iz njihove sredine koji se poslovno vezivao za veće centre, te je češće dolazio u Beograd, gde je svom momku a zatim nekom svom sunarodniku koji je polazio u Dubrovnik dao neke stvari da mu prenesu u Dubrovnik.⁶⁹ Lazar L. Sorkočević je decembra 1578. prodao Marku Rajiću, dubrovačkom trgovcu u Smederevu, jedan dućan sa kućicom i izbom u Smederevu za 150 talira koji su imali biti isplaćeni sa 150 goveđih koža.⁷⁰ Nikola Benkašević i Nikola Mihočević, obojica Smederevci, dugovali su Ivanu Dabojeviću 11.000 akči a Mihočević pored toga i sam 8.470 akči.⁷¹ Punomoćnik u vezi sa sakupljanjem Dabojevićevih dobara bio je Miho Luk. Baba, dok se pokojnikova gotovina nalazila kod jednog poznatog pučanina u Dubrovniku; prema gotovini imala je zahteva udova za 300 dukata svoga miraza.⁷² Od novih ljudi treba pomenuti Nikolu Lukinog, koji je postavio jednog Sorkočevića u rodnom gradu (1577) za svog punomoćnika.⁷³ Kožuhar Pjero bio je drugi novajlija u gradu na Jezavi; on je darovan u testamentu koji je Nikola Lučić dao napisati u Beogradu (novembra 1579).⁷⁴

Od većih trgovaca tada su prvi put zabeleženi u dubrovačkim arhivskim knjigama Vice Bošković i Ivan Mihočević. Bošković je 70-ih godina vodio trgovačko društvo zajedno sa beogradskim, odnosno nekadašnjim smederevskim trgovcem Vicencom Ivanovićem. Kasnije se društvo proširilo na taj način što je u kompaniju stupio i Ivan Mihočević, koji je dotad samostalno vodio poslove, te je imao dućan do doganje Ivana Sorkočevića. Drugo trgovačko

⁶⁸ HAD, Deb. not. XCII, 83; Proc. not. XXV, 33'—4. — Kako je isplata jednog duga kompanije izvršena tek 1596, možda je Lazar tada bio živ, te poslovao u Smederevu.

⁶⁹ J. Tadić, Građa I, 156, 157—8; J. Tadić—T. Popović, Građa II, 45 i 64; HAD, Mob. ord. XXXIII, 61 od 7. XII 1574.

⁷⁰ HAD, Div. canc. CLXIV, 200 at.

⁷¹ HAD, Div. not. CXX, 126'.

⁷² HAD, Proc. not. XXIV, 185—5'; Sent. canc. CXLII, 81'.

⁷³ HAD, Proc. not. XXIV, 192.

⁷⁴ J. Tadić—T. Popović, Građa II, 113—14.

društvo poslovalo je i uzimalo kredite u Dubrovniku početkom 80-ih godina. Najveći godišnji kredit društva iznosio je (1579) 5.195 dukata (oko 1,870.000 predratnih dinara).⁷⁵

Obrtni kapital nastao iz uzimanja robe na kredit u Dubrovniku priticao je kod dubrovačkih trgovaca u Smederevu u sledećim proporcijama:⁷⁶

Godina	broj zaduženja	iznos u obračunskim dukatima
1570.	8	2.364
1571.	3	1.389
1574.	4	2.583
1576.	2	1.200
1577.	7	3.370
1578.	5	2.818

Pozajmice su praktikovali Nikola Lukin (sam i kao kompanjon Đurđa Božidarovića, od septembra 1576), Lazar Grgurović (za koga je kao kompanjon robu u Dubrovniku uzimao Nikola Dragin, trgovac iz Lipova), Ivan Lovrjenčević (sam ili kao kompanjon Ivana Đurđevića, od avgusta 1578), Vicenco Bošković (za koga je kao kompanjon od oktobra 1577. robu primao beogradski trgovac Vicenco Ivanović).

Iz 80-ih godina ostalo je beležaka samo o nekim većim dubrovačkim trgovcima u Smederevu. U leto 1580. trojica Dubrovčana u Smederevu — Ivan Lovra Milutinović⁷⁷, Đuro Božidarović

⁷⁵ Poslovna biografija Vicenca Boškovića bila bi sledeća: Deb. not. XCII, 101', 103', 106' (bio je kompanjon sa beogradskim trgovcem Vicencom Ivanovićem, sa kojim se u Dubrovniku četiri puta zadužio na svotu od 1.360 dukata); Deb. not. XCII, 164', 169, 170, 174, 176, 176, 177 (početkom 1579. kompanija se proširila jer je u nju stupio i smederevski trgovac Ivan Mihočević; Ivanović je kao punomoćnik društva 1579. uzeo osam kredita na svotu od 5.195 dukata i 30 groša; kod isplata nema određene karakteristike, jer su neke stizale na vreme a jedna kasnila za punih sedam godina i pet meseci a većina kasnila za 13 meseci; krug kreditora je bio prilično zatvoren, od kojih su dvojica dala preko 3.641 dukat); Deb. not. XCII, 240' (1580. kompanija se jednom zadužila u Dubrovniku na 665 dukata i isplatu izvršila 20 meseci pre roka); Deb. not. XCIII, 18, 20 (1581. društvo se dvaput zadužilo u Dubrovniku na sumu od 850 dukata i 12 groša; isplate su kasnile po pet meseci).

⁷⁶ Zaduzenja u godinama 1570—74. donose se prema T. Popoviću. Za 1576: Deb. not. XCII, 52', 54. Za 1577: Deb. not. XCII, 83, 85, 90, 101, 101', 103, 106'. Za 1578: Deb. not. XCII, 101', 106', 127, 128', 152. Vidi i: J. Tadić—T. Popović, Građa II, 316—17 (1577).

⁷⁷ Poslovna biografija Ivana Lor. Milutinovića bila bi sledeća: Ivan je svakako onaj Ivan Lovrin koga je za famula na tri godine i uz nagradu od 30 dukata uzeo 12. jula 1563. u svoju službu smederevski trgovac Nikola Lučić. U jesen 1579. on, Đuro Božidarović i Ćimun Petr. Andrijin, sva trojica iz Smedereva, osnovali su trgovačko društvo. Prvoga avgusta iste godine

vić⁷⁸ i Šimun Petra Andrijin⁷⁹ sklopili su između sebe trgovačko društvo. Ono je u Dubrovniku zastupao ili Milutinović ili punomoćnik društva — poznati dubrovački bankijer toga vremena Ni-

oni su poznatog bankijera u Dubrovniku Nikolu Petrova, koji je imao stalnih veza sa dubrovačkim trgovcima u Srbiji i Panoniji, imenovali za svog punomoćnika davši mu pravo da ih zadužuje do na bilo koju svotu. Godine 1580. za društvo su u dva maha uzimali kredite, kako Ivan tako i punomoćnik. Ukupna svota iznosila je samo 760 dukata; isplata je prosečno kasnila za pola godine (Deb. not. XCIII, 40, 47'). Pri tome Ivan Milutinović se i sam zaduživao, jer je vodio poslove i po posebnom kontu. Godine 1580. on je podigao kredit od 958 dukata i 30 groša; isplata mu je kasnila za 11 meseci (Deb. not. XCIII, 44'). Godine 1581. nema pomena da je kompanija uzimala u Dubrovniku kredite. Godine 1582. društvo se tri puta zaduživalo u Dubrovniku na ukupno 668 dukata; prosečno zakašnjenje isplata iznosilo je sedam meseci (Deb. not. XCIII, 91' 92). Aprila 1583. obrazovano je novo trgovačko društvo samo između Ivana i Đurđa Božidarovića koje će trajati i sledeće godine. Za punomoćnika u Dubrovniku opet je uzet Nikola Petrov. Bilans zaduživanja i isplata kompanije bio je sledeći: 1583. — jedan kredit od 1.507 dukata i 7 groša; 1584. — sedam zaduženja u visini od 2.523 dukata; 1588. — dva zajma na 1.235 dukata; 1589. — dva duga od 1.298 dukata i 13 groša; 1591. — dva zaduženja na 730 dukata; 1592. — jedan zajam na 330 dukata; 1593. — dva kredita na 2.184 dukata; 1594. — jedno zaduženje na 1.540 dukata. Isplata na kredit u 1583. kasnila je 19 meseci (Deb. not. XCIII, 144'); isplate za dugove iz 1584. stigle su dve na vreme a ostale su kasnile prosečno za 11 meseci (Deb. not. XCIII, 190', 191, 193', 203, 209', 220', 223); isplate kredita iz 1588. kasnile su prosečno 9 meseci (Deb. not. XCIV, 86', 88'); isplate za zaduženja u 1589. kasnile su prosečno za 7 meseci (Deb. not. XCIV, 49, 126'—7), za 1591. — 7 meseci (Deb. not. XCIV, 186, 190), za 1592. — 14 meseci (Deb. not. XCIV, 202'—3), za 1593. — pre roka ili svega mesec dana kašnjenja (Deb. not. XCII, 243, 268'), za 1594. — isplata je zakasnila tri godine i pet meseci (Deb. not. XCV, 18). Češći verovnici društva bili su Julije Ben. Rastić, Avgustin Mat. Pucić i Rafo Mar. Gučetić, tada poznati sopstvenici novčanog poslovnog kapitala. Krediti koji su uzimani svedočili bi o stalnom daljem jačanju poslovne zajednice. Najpre opadanje svote zaduženja pokazuje da je kompanijin obrtni kapital sve više učestvovao u transakcijama; potom, naglo povećanje svote kredita 90-ih godina svedoči o naglom širenju poslova i konjunkturi, za koju je bio potreban oveći dodatni poslovni kapital.

⁷⁸ Poslovna biografija Đurđa Božidarovića bila bi sledeća: Div. canc. CLVIV, 23—23', (1564. kupovina pet dućana, kućice i vrtića u kompaniji sa Ivanom Đurđevićem i Ivanom Lovrjenčevićem, za 17.000 akći); Proc. not. XXIV, 182'—3 (odredio jula 1575. Nikolu Lučića kao svog punomoćnika u sakupljanju onoga što mu je pripadalo od raznih ljudi i po raznim osnovama); Div. not. CXX (1575. zaključio poslovno društvo sa Lučićem, koji ga je zaduživao u Dubrovniku i uzeo mu jednog famula); Deb. not. XCII, 52 i 54 (kompanija je 1576. uzela dva kredita za sumu od 1.200 dukata; češći verovnik je Rafo Mar. Gučetić); Div. canc. CLXVII, 9—9' (u jesen 1579. zaključio je novo društvo sa Ivanom Milutinovićem i Šimunom P. Andrijinim, prva obaveza bila je Pavlu Radovom od koga su uzeli tkanina za 30.988 akći).

⁷⁹ Poslovna biografija Šimuna Petr. Andrijinog bila bi sledeća: Div. not. CXXII, 92 (1579. zaključio poslovno društvo sa Ivanom Milutinovićem i Đurom Božidarovićem; kompanija trajala još 1588, kad je Milutinović za nju uzeo famula). — Godine 1588. kupio tri dućana i kuću u Smederevu od pokojnog Ivana Đurđevića, što bi svedočilo o uspešnom narastanju poslova.

kola Petrov. Društvo je uzimalo kao dopunski kapital kredite u rodnom gradu, odvodilo mladiće u službu kao famule, a u Smederevu je proširivalo poslovanje i kupovalo dućane. Pre osnivanja kompanije sva trojica su samostalno vodila trgovinu. Božidarović je od 1576. vodio trgovačko društvo sa Nikolom Lučićem. Što se tiče Milutinovića, on je 1563. godine došao u Smederevo kao djetić, te je kao i toliki drugi počeo svoju mukotrpnju karijeru; dvadeset godina kasnije on je već bio veliki trgovac. Kada je isteklo trajanje sve šire kompanije, Đuro Božidarović i Ivan Milutinović su osnovali među sobom novo trgovačko društvo, koje će trajati još 1594. godine. Kompanija je za sve vreme uzimala robu na početak u Dubrovniku, kombinujući primenu kredita prema snazi svojih obrtnih sredstava i saobrazno impulsima koji su se pojavljivali u trgovanju.

Na dve obligacije koje su u Smederevu novembra 1579. načinila gornja trojica odnosno Ivan Đurđević, kao svedoci su sloville i Đuro Mat. Bunić Vlaho Kaboga, Orsat Sorkočević i Barto Martinov;⁸⁰ oni, međutim, izuzev verovatno poslednjeg, nisu bili iz smederevske nego iz beogradske naseobine, ali su navraćali i poslovali u Smederevu. Možda je 70-ih i 80-ih godina u Smederevu živeo i Mato Đure Longo; kada su tri dubrovačka trgovca kupili u Smederevu tri dućana, preko svog punomoćnika u Dubrovniku bankijera Nikole Petrova, Mato je (juna 1582) izjavio da se postavlja za jemca na akča 38.000 koliko su se kupci zadužili.⁸¹ Avgusta 1585. bio je već pokojni jedan dubrovački trgovac u Smederevu, sin Petra Marića iz Dubrovačke Župe.⁸²

Koliko je tada Smederevo bilo u zavisnosti od Beograda, može da posluži i sledeća okolnost. Od juna 1581. do juna 1584. četvorica Smederevaca (ortaci Đurđe Božidarović, Šime Pjerov, Ivan Lor. Milutinović odnosno ortaci Milutinović i Đurđe Božić) imenovala su za svog punomoćnika u Dubrovniku Ivana Milutinovića, svog kompanjona. To nisu učinili u svojoj naseobini, kao što se radilo nekad, nego u Beogradu, malom Dubrovniku na naseobine na severu. Među svedocima 1581. nalazio se i Ivan Saraka, žitelj smederevske kolonije protekle decenije.⁸³

⁸⁰ HAD, Div. canc. CLXVII, 9—9' od 27. IX 1580.

⁸¹ HAD, Div. not. CXXII, 103—4 od 26. VI 1582. — Decembra 1580. Longo je od ostavinske mase smederevskog trgovca Ivana Đurđevića tražio 38.000 akča kao ostatak od 62.000 akča, po jednoj obveznici (Mob. ord. XLIII, 4 at).

⁸² HAD, Div. not. CXXIII, 107 od 28. VIII 1585. — Polovinu njegovih dobara isplatili su preko bankijera Nikole Petrova Ivan L. Milutinović i Đurađ Božidarović njegovoj sestri Maruši i njenom vereniku (Isto).

⁸³ J. Tadić—T. Popović, Građa II, 134, 154, 163—4.

Kreditni promet trgovaca u Smederevu pokazuje te decenije sledeće oscilacije:⁸⁴

Godina	broj zaduženja	iznos u obračunskim dukatima
1580.	2	952 1/2
1581.	4	2.298
1582.	2	1.268
1583.	3	2.944
1584.	7	2.163
1588.	1	992 1/2
1589.	2	1.298 duk. i 13 gr.

Robne zajmове podizali su u Dubrovniku: Ivan Milutinović (sam i za kompaniju sa Đurđem Božidarovićem i Šimunom P. Andrijinim, od 1581), kompanija Ivana Milutinovića i Đurđa Božića (ova poslednja kao jedini korisnik kredita tokom 1588. i 1589).

Od 70-ih godina XVI veka, ma koliko da je bila istrajna i žilava, dubrovačka naseobina u Smederevu počela je da slabi, kako je to bio slučaj sa gotovo svim dubrovačkim naseobinama u Srbiji. Anarhija koja se zacarila u turskom vojno-feudalnom sistemu počela se manifestovati kao pritisak pre svega na seljaštvo, naročito ono koje je bilo bliže saobraćajnicama, velikim gradovima, uopšte na dohvat. U tom procesu odmetanja od zakona sužavala se baza potrošača skuplje strane robe ne samo na selu već i u gradu. Isplata dugova od strane dužnika po gradovima, naročito iz redova Turaka, sve je bila neurednija. To je povećalo rizik i smanjilo mogućnost zarade po naseobinama te su se dubrovački privrednici manje odlučivali da žive i posluju u turskoj državi. U čisto poslovnom smislu delovao je zakon koncentracije, te su veće naseobine, kakva je bila ona u Beogradu, apsorbovale one manje.

U Smederevu se poslednje decenije XVI veka sreću malobrojna nova imena dubrovačkih trgovaca. Oktobra 1598. Petar Lučić pominje se već kao pokojni; bio je iz Čepikuća, dubrovačkog kmetskog sela. Dobra koja su bila ostala posle njegove smrti iznosila su samo 144 dukata; kao mnogi dubrovački trgovci u Turskoj, Petar nije imao uže porodice, te je njegova tečevina pripala braći i sestrama.⁸⁵ Izgleda da je isto tako, kao momak iz Čepiku-

⁸⁴ Cifre za 1580, 1581. i 1584. uzete su od T. Popovića (n. n., 147). Za 1282: Deb. not. XCIII, 91' i 91'—2. Za 1583: Deb. not. XCIII, 144' i T. Popović, n. n., 147; Za 1588: Deb. not. XCIV, 86'. Za 1589: Deb. not. XCIV, 119,126'—7.

⁸⁵ HAD, Div. not. CXXIX, 104, 105—5', 127'—8. — Od rodbine je imao brata Nikolu, obučara, svakako u Dubrovniku, brata Radosava, kmeta iz Čepikuća i sestre Cvijetu i Katu (Isto).

ća, došao u Smederevo 1578. godine i Petar Pavlov; godine 1596. on je već uveliko »mercator«, koji je vodio trgovačko društvo sa Matkom Radovićem, verovatno isto iz smederevske naseobine.⁸⁶

Roba iz Dubrovnika na veresiju stizala je u Smederevo koncem veka sasvim retko, mada ne i u neznatnim svotama:⁸⁷

Godina	broj zaduženja	iznos u obračunskim dukatima
1591.	3	1.685
1592.	1	990
1593.	2	2.180
1594.	1	1.540
1596.	1	645 1/2
1598.	2	559 duk. i 30 gr.

Korisnici tih robnih pošiljki bili su u toj deceniji: Ivan Milutinović i njegov kompanjon Đurđe Božić (do 1596) i kompanija Petra Pavlova i Luke Ivaniševića koja je počela da posluje od jula 1597 (samo u 1598).

Jednom, jula 1596. Petar Pavlov je predao robe na kredit nekom Crijeviću u Dubrovnik. Što su Smederevci mogli dati na kredit, lepo se vidi iz jedne slične akcije istoga smederevskog trgovca februara 1604. godine, kad je dvojici kožuhara u Dubrovniku isporučio esap za 165 dukata.⁸⁸ Reč je svakako o kožama.

⁸⁶ Poslovna biografija Pavla Petrova bila bi sledeća: U vezi s njegovim socijalnim poreklom dve su mogućnosti: a) da je bio sin smederevskog trgovca Petra Pavlova, b) da je bio onaj djetić koga je 3. decembra 1578. uzeo u svoju službu na pet godina (i za 50 dukata nagrade) smederevski trgovac Ivan Lovrjenčević. U drugom slučaju on bi bio iz dubrovačkog kmetškog sela Čepikuća, odakle se zna da je pošlo nekoliko mladića u Smederevo i odakle je bio i najveći trgovac iz Kruševca sredinom XVI veka Rado Stj. Božidarović,

Godine 1595. beleži se kao »mercator« i zadužuje se na 645 1/2 dukata; isplata je stigla sedam meseci pre roka (Deb. not. XCV, 59'). Januara 1597. zaključio je poslovanja u kompaniji sa Matom Radovim (Div. not. CXXVIII, 152'). Februara iste godine namirio je ostatak jedne obveznice, po kojoj mu je dugovao jedan patricije iz Dubrovnika, svakako za izvozne proizvode (Div. not. CXXVIII, 189'—90). Jula 1597. ušao je u novo trgovačko društvo sa Lukom Ivaniševićem, koji ga je imenovao svojim punomoćnikom. Ta kompanija je u toku sledeće godine podigla robu na kredit u Dubrovniku za 599 dukata i 30 groša (Deb. not. XCV, 88 i 88'). Novembra 1600. zaključio je poslovanje sa Nikolom Petrovim (Div. not. CXXX, 20).

⁸⁷ HAD, Deb. not. XCIV, 186, 190—0' i 190'; Deb. not. XCIV, 202'—3; Deb. not. XCIV, 243, 268'; Deb. not. XCV, 18; Deb. not. XCV, 59'; Deb. not. XCV, 88, 88'. — Nepotpune podatke o broju trgovaca iz Smedereva koji su uzimali robu na zajam u Dubrovniku od 1566. do 1606. godine dao je V. Vinaver (Pregled istorije novca u jugoslovenskim zemljama (XVI—XVIII), Beograd 1970, 112).

⁸⁸ HAD, Deb. not. XCV, 55 od 18. VII 1596; XCV, 229 od 28. II 1604.

Roba je koncem XVI veka stizala u Smederevo i iz Beograda. Na primer, na zahtev Dmitra Serature a uz saglasnost Ivana Đurđevića registrovan je akt sastavljen 1597; iz njega izlazi da je iz Beograda predato tkanina Ivanu Dživanoviću u Smederevu za 9.332 akče, a da je drugih 2.240 akča dato istome u obliku kariže za kože koje je Dživanović isporučio.⁸⁹ Dubrovčani u Beogradu su se sve više pretvarali u prekupce stočarskih artikala iz šireg regiona srednjeg Podunavlja, proturajući u isto vreme, putem trampe, dosta skupe tkanine koje nije mogla da apsorbuje samo beogradska pijaca.

Ako bi se želelo dati rezime o broju dubrovačkih trgovaca u Smederevu u vremenu od pada Beograda pod vlast Turaka pa do poznatog mirovnog ugovora sa Habzburzima na ušću reke Žitve, dobila bi se sledeća tablica:

20-ih godina XVI veka:	25 Dubrovčana privrednika	(bez famula)
30-ih godina XVI veka:	15 Dubrovčana privrednika	(bez famula)
40-ih godina XVI veka:	19 Dubrovčana privrednika	(bez famula)
50-ih godina XVI veka:	18 Dubrovčana privrednika	(bez famula)
60-ih godina XVI veka:	13 Dubrovčana privrednika	(bez famula)
70-ih godina XVI veka:	19 Dubrovčana privrednika	(bez famula)
80-ih godina XVI veka:	10 Dubrovčana privrednika	(bez famula)
90-ih godina XVI veka:	6 Dubrovčana privrednika	(bez famula)
1600—1606	3 Dubrovčana privrednika	(bez famula)

Najugledniji i najpogodniji za društveni rad trgovci iz naseobina birani su u bratovštinu lazarina, korporaciju bogatijih levantskih trgovaca, koji su predstavljali donji sloj trgovačke buržoazije ili jači sloj sitne buržoazije. Iz Smedereva bili su učlanjeni u bratovštinu lazarina neki koji čak nisu navedeni u dokumentima tekućih poslova. To su bili: Luka Mladenović (stvarno bastard Bunića), Antun Andrijin, Luka Andrijin, Martin Sumičić, Paskoje Marinović, Stjepan Radov, Ivan Gorotov, Nikola Vuković, Ivan Dabojević (ušao marta 1576), Vlahuša Vukosaljić (nije namirio članški ulog).⁹⁰

⁸⁹ HAD, Div. for. V, 192—2' od 13. V 1597.

⁹⁰ HAD, Matricola della confraternità di S. Lazzaro, ff. 47', 48', 49.

IV. Dubrovčani u Smederevu u prvoj polovini XVII veka

Dubrovčana kao stalno naseljenih nije nestalo u Smederevu prvih godina XVII veka, mada se više ni na koji način ne može govoriti o njihovoj naseobini u mestu. Reč je bila o pojedinim trgovcima, jednom ili dvojici, obično povezanih sa Beogradom.

Trajan Santolo, trgovac u Beogradu, imao je 1626. godine u Smederevu doganju, kuću i vinograd. Oni su pali pod udar sekvestra da bi se namirio poznati dubrovački finansijer Rado Sladojević.¹ Prisustvo dubrovačkih trgovaca iz Beograda u Smederevu potvrđivali bi i dužnici u Smederevu. Prema spisku dužnika dvojice beogradskih trgovaca od 30. januara 1625. kao dužnik slovio je i smederevski dizdar Ahmed-beg za 2.750 akči, za koji je novac dobio tkanine.²

Marin Betera, beogradski trgovac, umro je 1640. ili 1641. godine u Smederevu, na rukama svog šuraka Jakoba Trojanovog. Marinova žena Mara se potom udala za jednog trgovca Bosanca.³ Bosanski katolici, slično kao Jevreji, od poslednjih decenija XVI i naročito u XVII veku ne samo što su nasledivali dubrovačku trgovinu po balkanskim naseobinama nego su ih iz ovih i potiskivali. U Beogradu je škripe bilo oko prvenstva u crkvi, dok su stvari u mnogo manjem Smederevu, gde su se nalazile samo filijale Beograđana, tekle prirodnije, srazmerno brojnoj zastupljenosti jednih i drugih. Tu su Bosanci preuzeli ne samo poslovne pozicije nego i kuće pa i žene.

V. Zanatlije iz redova Dubrovčana u Smederevu od kraja XV do kraja XVI veka

U dubrovačkoj naseobini u Smederevu nisu, kao ni u drugim kolonijama Dubrovčana na Balkanu i u Podunavlju, živeli samo trgovci. Bilo je tu i zanatlija, koji su se ili bavili samo zanatima ili su ih dobre mogućnosti trgovine privukle da se njome bave. Iz godine 1492. postoje podaci o tri podstrigivača (cimatores), obrtnika čija se veština pojavljivala pri zgotavljenju tkanina i u njihovom obrezivanju. Marko Bratutović uzeo je preko svog brata u

¹ HAD, Div. for. XLVII, 248'—52.

² HAD, Div. for. XLVI, 138. — Iako tada u Smederevu nije bilo naseobine, tj. prisustva većeg broja dubrovačkih trgovaca, u taj su grad počesto dolazili trgovci iz Beograda. Kad su se jula 1628, na primer, u Beogradu javili kuga i revolt svetine koja je verovala da je zaraza nastala kao božja kazna za razvrat po konobama, neki od beogradskih trgovaca i zatečeni dubrovački poslanik prešli su u Smederevo (HAD, ASMM XVII s, sv. 53, n° 1935/5). Dubrovačka vlada je Gradiću uputila instrukcije za rad protiv bosanskih fratara u pitanju beogradske kapele na Smederevo 21. avgusta 1628. (HAD, Lett. Lev. XLIV, 228—8').

³ HAD, Div. for. LXIII, 191—1' od 12. XII 1641.

Dubrovniku (koji je s njim bio u poslovnoj zajednici) jednog dubrovačkog podstrigivača na rok od tri godine.¹ Stjepan Stojković je takođe najmio jednog mladića da mu kao famul radi kako u Dubrovniku tako i u Bosni i Smederevu; iz razloga koji nisu navedeni djetić ga je napustio i prešao na rad kod Bratutovića.² Podstrigivač je u Smederevu bio i Cvjetko Alegretov (1514). Podstrigivači su se u Srbiji pretvarali u krojače, ali nikako ne treba isključiti mogućnost da su primali od domaćih tkača tkanine da im poboljšaju izgled.

Krojača je u dubrovačkim naseobinama uvek bilo. To su u Smederevu bili Nikola Vlahov (početkom XVI veka), Nikola Marojević (sredinom druge decenije XVI veka) i Pavle Teodorov (druga decenija). Iz nešto kasnijeg vremena krojačkim se pozivom u smederevskoj naseobini bavio Antun Lukin zvani Mezić.³ Kako su se u dubrovačkim radnjama mogli kupiti i delovi gotovog odela, treba zaključiti da se ta odela nisu pravila u Dubrovniku, nego po naseobinama. Biće da je postojao i rad za poznatog poručioaca. Krojači su se, međutim, čak više od berbera rado odavali unosnijem trgovačkom poslu.

Među zanate koji su spadali u tipične kad je reč o Dubrovčanima na Balkanskom poluostrvu treba pomenuti još kožuharski, berberski i zlatarski zanat. Kožuhari su svuda u ranijim vekovima važili kao elitni obrt. U hladnom Podunavlju sa dosta stoke i divljači imali su prilike da pokažu svoje umeće. Kožuhar u Smederevu bio je neki Vlahuša, koji se 1533. više nije brojao među živim; njegovih dobara i dužnika bilo je u naseobini i drugde, te je to trebalo sakupiti.⁴ Možda je u Smederevu radio i kožuhar Radosav Milinović, koga je dubrovačka vlada juna 1537. postavila za jednog od tutora ženi umrlog trgovca iz Smedereva Vlaha Vukovog.⁵ Kožar ili kožuhar bio je neki Dragoje (1526) i neki Pjero (70-ih godina). Kožuhari i ostale zanatlije kao članovi naseobine imali su sva prava, ali i dužnosti kao trgovci.

Kovač zlata (batiaur) Šimun Andrijin prodao je septembra 1514. svoj dućan u Smederevu trgovcu Andriji Milatoviću.⁶ Andrija

¹ HAD, Div. not. LXXII, 52—2' od 28. X 1492.

² Isto, 48 od 22. X 1492.

³ Podaci o Antunu Lukinom Meziću bili bi sledeći: Div. canc. CXIX, 120 (1531. uzeo je na zanat jednog Konavljanina, nećaka konavoskog popa); Div. canc. CXIX, 106' (uzeo za šegrta još jednog popovskog nećaka); Test. not. XXXIX, 135—35' (iz testamenta sastavljenog iste 1531. izlazi da mu je kći bila udata za Srbina, sina jednog terzije, dakle kolege u poslu).

⁴ HAD, Cons. min. XXXVII, 59; J. Tadić, Građa I, 7; Sent. canc. CXXVI, 31 (Vica, njegova sestra je još 1561. isterivala nekih 400 akča njegove nasleđevine).

⁵ HAD, Tut. not. II, 75.

⁶ Dućan se nalazio uz radnju Šimuna Vukićevića, trgovca i dućana Andrije Milatovića a preko puta kuće Mustafe Halvaktu (Div. not. XCIV, 88').

Ilić bio je kujundžija u Smederevu a potom u Beogradu, no nije odbijao da se bavi i trgovačkim poslom. Kao zlatar u Smederevu pominje se (1526) i Orsat Lukin.

Berberi su u ranija vremena bili mnogo prisutniji u dnevnom životu nego danas. Pored doterivanja kose oni su bili i ranarnici, koji su puštali krv, čistili i previjali rane pa i u drugim operacijama zamenjivali lekare, tada tako retke i ne mnogo stručne. Berberin u Smederevu bio je Frano Markov, koji je februara 1543. preko svog punomoćnika uzeo u službu jednog brijajača iz Dubrovnika.⁷ Pre njega su u Smederevu radili Luka Brajković (umro 1507) i neki Tomko, a posle njega Petar Vukosaljić (umro 1544).

Bačvar Frano Andrijin (1498) očigledno je nalazio posla u smederevskom vinogradarskom kraju.

Pojava dubrovačkih zanatlija po gradovima na Balkanu je od značaja naročito u tome što su u prostrane zemlje svoga šireg zaleđa prenosili iskustva iz razvijenih mediteranskih gradova, a tu verovatno ostavljali i svoj alat. Nije isključeno da su primali na rad i domaće momke.

VI. Duhovni život u Smederevskoj naseobini u XVI veku

Sveštenici su uživali posebno mesto i ugled po naseobinama. O njima u Smederevu ima nekoliko beležaka. Pop Pjera Radatić, brat Marina Radatića, trgovca iz iste naseobine, obavljao je poslove duhovnog pastira u drugoj, trećoj i četvrtoj desetini XVI veka. Petnaestoga jula 1519. kao »capellano di Szo Andrea« načinio je inventar stvari Nikole Mar. Bundaška, čija se zaostavština nalazila u Smederevu;¹ kao potpisnik na jednom inventaru sastavljenom u naseobini 25. maja 1530. on se tituliše već kao prezviter.² Dakle, već pre pada Beograda u turske ruke u Smederevu je postojala naseobinska crkva koja je bila posvećena sv. Andriji. Da li se pored Pjera Radatića u Smederevu nalazio kao sveštenik i prezviter Andrija Radulić, teško je reći; on se sreće 20. decembra 1526. kao vlasnik (za 7.147 akči) robe koja se nalazila u karavanu koji je Bartol Bratosaljić sprovodio iz Smedereva u Dubrovnik.³ U prvoj polovini tridesetih godina došao je u Smederevo Frano Dragišić kao kapelan; novembra 1535. on je zabeležen već kao pokojni te je pokrenut postupak da se saberu njegova dobra.⁴ Njega su dobro znali i Dubrovčani u Beogradu, te je primio neki dar od

⁷ HAD, Div. not. CXVII, 114 od 7. II 1543.

¹ HAD, Div. canc. CIX, 35.

² HAD, Div. canc. CXVIII, 7'—8.

³ HAD, Div. canc. CXV, 103'—4. — Ostali vlasnici bili su trgovci iz Smedereva.

⁴ HAD, Tut. canc. I, 19.

svog kolege iz Beograda.⁵ Frano je, izgleda, odmah dobio naslednika, jer se 1537. u Beogradu pominje »fratar Alexander, cappellanus de Samandria«. ⁶ Dubrovački popovi u Smederevu kasnijeg vremena nisu o sebi ostavljali traga u arhivskim knjigama Dubrovačke Republike.

Smederevo u crkvenoj jurisdikciji nije bilo obična naseobina, nego je imalo biskupa, obično bosanskog franjevca. Publikovana građa donosi podatke o imenima tih smederevskih biskupa. Godine 1544. papa Klement VII odredio je fra Vlaha Fabricija (Kovačića), franjevca iz Kreševa, za smederevskog episkopa. On je umro 1551. godine. Od tada pa do 1565. na čelu dijeceze nalazio se fra Tomko zvani Skorojevo. Njega je 1565. nasledio Nikola Ugri-nović, dotad franjevac srebričke provincije.⁷

Iz Smedereva su Dubrovčani preneli u svoj grad mošti muč-nika Kozme i Damjana, što je 1528. obavljeno zahvaljujući predu-zimljivosti duhovnika u Smederevu; u znak zahvalnosti Republika mu je podarila neki posed u Šumetu.⁸

Ćirilčke knjige za pravoslavne vernike dubrovački trgovci su donosili iz Ankone. Boravak poznatog štampara tih knjiga iz Beo-grada Trojana Gundulića u Smederevu možda bi upućivao na za-ključak da je i on te svoje knjige prodavao pravoslavnim verni-cima oko Smedereva.⁹

VII. *Privreda smederevskog kraja sagledana na osnovu rada dubrovačkih privrednika*

Ekonomika smederevskog kraja jeste pitanje gde se od du-brovačke arhivske građe očekuje konkretniji odgovor. Ako su po-stojali toliki trgovci i značajan promet naseobine, šta se izvozilo, što će reći proizvodilo, kako i u kojoj meri iz smederevskog kraja? Volujske kože pominju se počev od 1510. godine u više dokume-nata kao izvozni artikal.¹ Do toga vremena tkanine i drugi uvozni artikli nisu se menjali za proizvode Podunavlja nego se više izvezio gotov novac. Od 40-ih godina pominje se i izvoz jarećih polupre-rađenih koža, kordovana (sahtijan). Ovu kožu, izgleda, nije davao bliži, ravničarski predeo kraj Dunava, nego šira okolina koja je u

⁵ HAD, Test. not. XXXVII, 76—7.

⁶ HAD, Div. not. CV, 204—4'.

⁷ Fermendžin, Acta Bosnae potissimum ecclesiastica, MSHSM XXIV, Zagreb 1892, 309 i 310.

⁸ Annales ragusini anonymi item Nicolai de ragnina, 282.

⁹ J. Tadić, Građa I, 177—78.

¹ HAD, Div. not. CXVIII, 120; Div. canc. CLIX, 147'—8; CLXVI, 200 at i drugde.

pogledu izvoza koža takođe aktivirana. To važi i za ređi izvoz je- lenjih koža. U jednom dokumentu se pominje veza smederevskog trgovca sa oblašću Kučajne. Biće da je ceo planinski kompleks istočno od Velike Morave do visine Čuprije — Zaječar eksploati- sala u pogledu izvoza naseobina u Smederevu. To bi bio prvi njen širi krug. Što se tiče dodira sa Lipovom (severoistočni Banat), možda je i tu reč o nekom izvozu koža i ostalih artikala za račun smederevskih trgovaca. Da se koža prerađivala u Smederevu ili okolini, svedoče, pored dubrovačkih kožuhara-kožara, i turski ko- žari. Oni su 50-ih godina (piu Turchi tabachi) u jednom slučaju imali da prime 1.800 akči od ostavinske mase smederevskog trgo- ca Paskoja Marinovića; za same kožare ne stoji da su iz Smede- reva, te postoji mogućnost da su bili i iz većih mesta okoline.³ Izvoz goveđih koža ukazivao bi da je ratarstvo u dosta naseljenom Po- dunavlju bilo lepo razvijeno. Te kože iz cele severne Srbije izvoze se i pod nazivom »sekatice«, možda zato što nisu konzervisane po- moću soli, kao u Grčkoj i Bugarskoj, nego su se, kao u Ugarskoj i Bosni, sušile.

O izvozu voska iz smederevskog regiona (od 40-ih godina) na- ročito bi rečito svedočio jedan dokumenat iz 1555. godine, o po- stojanju posebnog funkcionera za vosak (»emino della cera«).⁴ To bi govorilo da je izvoz voska iz samog Smedereva sredinom XVI veka bio vrlo intenzivan.

Proizvodnja i izvoz žitarica predstavljaju za nauku posebni interes. Ranija historiografija, počev od Čede Mijatovića, naro- čito je insistirala na pustoši i neograđenim terenima u dolini Mo- rave odnosno uz Carigradski drum. Dubrovački podaci za XVI vek pokazuju da je beogradski, a to gledano iz Dubrovnika znači i sme- derevski kraj, bio proizvođač žitarica i za izvoz. Pored navedenog podatka iz gladne 1539. godine, treba navesti i uputstvo dubrovač- ke vlade poklisarima avgusta 1564. da od Porte traže slobodan izvoz žita iz Bosne, Kosova, Smedereva i Beograda.⁵

Kao i u susednoj beogradskoj naseobini, dubrovački trgovci u Smederevu su sakupljali srebro u metalu, te ga vozili krišom u matični grad. Na primer u zaostavštini berberina Petra Vuko- savljevića (1544) nađeno je srebra za oko 195 dukata. To srebro verovatno je bilo proizvedeno u Srbiji ili Erdelju. Podataka o ceni

² HAD, Div. canc. CLIX, 147—8 (1571) (isporuka je iznosila 800 ko- mana); CLXIV, 200 at. — Cena od 48 akči: V. Vinaver, Pregled, 179.

³ HAD, Div. not. CXIV, 61'.

⁴ Isto.

⁵ J. Tadić, Građa I, 114—5. — Dovlačenje hrane u Beograd i Smede- revo predstavljalo je jasnu indikaciju da se priprema turski pohod u Ugarsku; zbog toga su o tome, kao i 1557. godine, odmah obaveštavani hrišćanski vladari (Isto, 82).

srebra u Smederevu u to doba nema. Ono je ipak moralo biti jevtinije nego u Dubrovniku, i pored sve oskudice toga metala u Osmanlijskom carstvu.

Dubrovačka trgovina, ma kako da je kao predstavnik trgovačko-zelenaškog kapitala, izrabljivala potrošače manufakturne robe manje razvijenih otomanskih krajeva razlikom u ceni izvoznih i uvoznih artikala, ona je ipak podsticala proizvodnju, i time doprinosila ekonomskom snaženju poljoprivrednih proizvođača.

(Primljeno na 1. sjednici Razreda za društvene znanosti JAZU od 10. siječnja 1979.)

DUBROVNIK TRADESPEOPLE IN SMEDEREVO DURING
THE OSMANLIS' ERA

Summary

Formerly Smederevo was the capital of Serbian Despotism. Having fallen into the Osmanlis' hands (1439) it became a military and administrative centre of North Serbia. After the Turks had conquered Belgrade, Smederevo was an important traffic centre for connections with Banat, Erdelj and Vlaška. Owing to the Constantinople Road Smederevo was connected with the interior of the Balkan Peninsula. In the demographic sense as well as concerning the development of the city economy, Smederevo shows unequal growth; beside periods of progress, there were those of stagnation, too. This development was fully accompanied by the spread of the Dubrovnik colony in the city.

The number of Dubrovnik independent tradespeople (with a firm) was as follows: in the fifties of the 15th century there were 15; in the seventies 3; in the eighties 2; in the nineties 17; 1500—1509 there were 26; in the twenties 25; in the thirties 15; in the forties 19; in the fifties 18; in the sixties 13; in the seventies 19; in the eighties 10; in the nineties 6 and 1600—1606 only 3. After 1606 there were no Dubrovnik people living in the city, but those staying in Belgrade used to have their houses in Smederevo to escape plagues and disorders in Belgrade.

Dubrovnik merchants could take merchandise on credit in their native city. This was very important for their business success in Smederevo. The author pays a particular attention to this fact. As in other Balkan centres of those times, Dubrovnik merchants were a connection between a local place from where they exported various sorts of raw skins, wax and corn and the West from where they imported various manufactured goods (woollen and silk textiles, metal products, etc.).

As a representative of commercial usurer capital, Dubrovnik commerce exploited consumers of less developed Ottoman regions through difference in prices of exported and imported products. On the other side Dubrovnik commerce stimulated the production and contributed to the economic strengthening of agricultural producers. Dubrovnik craftsmen brought into Smederevo more perfect tools and better methods of production and work organization.